

Ikääntyvien työttömien kokemuksia työttömyydestä sekä uudelleen työllistymisen ja kouluttautumisen haasteista

Janne Tauriainen

Aikuiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Kevätlukukausi 2020

Kasvatustieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Tauriainen, Janne. 2020. Ikääntyvien työttömien kokemuksia työttömyydestä sekä uudelleen työllistymisen ja kouluttautumisen haasteista. Aikuiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 66 sivua.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella, miten yli 45-vuotiaat työttömät henkilöt kokevat työttömyytensä sekä sitä, millaisten asioiden he uskovat vaikuttavan uudelleen työllistymiseensä. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää, millaisia suunnitelmia ikääntyvillä työttömillä oli uudelleen kouluttautumisen suhteen. Nykypäivän työmarkkinoilla painotetaan vahvasti muodollista osaamista ja erilaisia tutkintoja. Nuoremmilla tätä muodollista osaamista on enemmän kuin iäkkäämmillä, joilla on enemmän työkokemusta ja hiljaista tietoa.

Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla kuutta 46-55 -vuotiasta työtöntä henkilöä. Haastattelut toteutettiin teemahaastattelun keinoin ja aineiston analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua.

Tulokset osoittavat, että työttömyys herättää ikääntyvissä työttömissä ahdistuksen ja häpeän tunteita, taloudellista ahdinkoa sekä yksinäisyyden tunteita. Työttömyydellä koettiin kuitenkin olevan myös positiiviset puolensa. Iän koettiin vaikuttavan negatiivisesti työllistymismahdollisuuksiin, kun taas oman aktiivisen asenteen sekä aktiivisen työnhaun uskottiin parantavan omia työllistymismahdollisuuksia. Yleinen suhtautuminen kouluttautumiseen oli positiivista ja osalla tutkittavista oli aikomuksena lähteä kouluttautumaan lisää tai he olivat paraikaa kouluttautumassa.

Ikääntyvien ihmisten työttömyyteen ja kouluttautumiseen tulisi kiinnittää enemmän huomiota, sillä väestö ikääntyy koko ajan ja tarvitsemme myös iäkkäämpää työvoimaa. Nykyään ikääntyviin työntekijöihin liittyy paljon erilaisia ennakkoluuloja ja näihin käsityksiin puuttuminen ja ikääntyviä koskevien asenteiden muuttaminen parantaisi ikääntyvien asemaa työmarkkinoilla.

Asiasanat: työttömyys, ikääntyvät työttömät, työmarkkinat, koulutus

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	KEHITTYVÄN YHTEISKUNNAN MERKITYS TYÖTTÖMYYDELLE	7
	2.1 Työmarkkinoiden nykytila	7
	2.2 Koulutuspääoman eetos ja ikääntyvät työntekijät	11
	2.2.1 Ikääntyvien työllistymisen esteitä	12
	2.2.2 Työttömyyteen suhtautuminen ja sen herättämät tunteet	15
	2.2.3 Ikä työelämässä	19
3	IKÄÄNTYVIEN TYÖTTÖMIEN KOULUTTAUTUMINEN.....	21
	3.1 Ikääntyvien kouluttamisen merkitys	21
	3.2 Kouluttautumismotivaatiot.....	23
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	24
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	25
	5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa.....	25
	5.2 Tutkimukseen osallistujat	26
	5.3 Aineiston keruu.....	27
	5.4 Aineiston analyysi.....	29
	5.5 Eettiset ratkaisut.....	33
6	TULOKSET	35
	6.1 Työttömien kokemat tuntemukset	35
	6.2 Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät	43
	6.3 Ikääntyvien työttömien kouluttautumismotivaatiot ja suunnitelmat ...	48
7	POHDINTA.....	53

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	53
7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet.....	57
LÄHTEET.....	60
LIITTEET.....	66

1 JOHDANTO

Nykypäivänä työmarkkinat Suomessa ja muuallakin Euroopassa ovat muutosten kourissa. Suurimpina työmarkkinoita muovaavana tekijöinä voidaan pitää tieto- ja kommunikaatioteknologian kehitystä sekä väestön ikääntymistä (Kauhanen 2014). Kun väestö ikääntyy, vaikuttaa se myös työkäisten keski-ikänsä nousuun sekä huoltosuhteeseen. Nykyään tärkeinä työelämätaitoina pidetään tietotekniikkaan ja digitalisaatioon liittyviä taitoja. Digitalisaation aikaan siirtyminen sekä teknologian kehittyminen ovat muuttaneet työelämää ja muuttavat todennäköisesti tulevaisuudessakin (Alasoini 2015). Lisäksi työsuhteiden laadussa on tapahtunut muutosta. Työsuhteissa on nähtävissä pirstaloitumista, joka nähdään tapahtuvan kahdella tasolla: työsuhteet ovat muuttuneet epätyypilliseksi vakinaisten sijaan ja työtehtävien joustavuus on kasvanut (Castel 2007). Castelin (2007) mukaan näiden lisäksi työuria ei enää nähdä samalla tavalla jatkuvina vaan yhä harvempi työntekijä työskentelee koko työuransa samassa työpaikassa ja työurat ovat muuttuneet liikkuviksi.

Nämä työelämään liittyvät haasteet koskevat erityisesti iäkkäämpää työväestöä, jolla vielä nykyaikana on matalampi koulutustaso kuin nuoremmilla. Nykyään työmarkkinoilla korostetaan vahvasti muodollista pätevyyttä, ja tutkintoina mitattava pätevyys onkin usein välttämättömyys työuralla etenemisessä. Työttömyyslukuja tarkastellessa työttömäksi jäävillä onkin usein matala koulutustaso (Tilastokeskus/työvoimatutkimus). Tätä muodollisen pätevyyden kohonnutta merkitystä kutsun tässä tutkielmassa Stenströmin ym. (2002) mukaan koulutus pääoman eetokseksi.

Tässä tutkielmassa tärkeimpänä ilmiönä käsiteltävää työttömyyttä on tutkittu runsaasti eri tieteenaloilla ja erilaisista näkökulmista. Työttömyyden tutkimus on yleensä painottanut enemmän sen merkitystä yhteiskunnalle. Viime aikoina on kuitenkin käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä yleistynyt tutkimus työttömyyden henkilökohtaisista seurauksista erityisesti työttömyyden subjektiivisten kokemusten perusteella (Christian von Scheve, Frederike Esche & Jürgen Schupp 2013).

Työllisyyttä pidetään keskeisenä hyvinvointia tuottavana tekijänä ja vastaavasti työttömyyttä yhtenä olennaisena huono-osaisuutta ja köyhyyttä aiheuttavana tekijänä. ”Työttömyys ja siihen liittyvät ongelmat ovat samanaikaisesti sekä yksilön että yhteiskunnan ongelma ja siten työttömyys lieveilmiöineen on mitä keskeisin sosiaalipoliittinen kysymys” (THL).

Työttömyys onkin loppuviimein hyvin subjektiivinen kokemus ja se voi aiheuttaa työttömissä sekä negatiivisia, mutta myös positiivisia kokemuksia. Tässä tutkielmassa olen halunnut keskittyä nimenomaan näihin työttömien omiin kokemuksiin työttömyydestä sekä siihen liittyvistä haasteista. Olen valinnut tutkimuksen kohderyhmäksi ikääntyvät eli yli 45-vuotiaat, sillä yleisellä tasolla matalamman koulutason omaavina heillä on usein kohonnut riski jäädä työttömäksi (Tilastokeskus/Työvoimatutkimus). Pitääksemme iäkkäämmänkin väestön työelämässä ja sen kehityksessä mukana, tulisi meidän kiinnittää enemmän huomiota myös heidän kouluttamiseensa ja heidän tietojen ja taitojen ajantasaistamiseen.

Tässä tutkielmassa olen siis halunnut selvittää millaisia kokemuksia työttömyys ikääntyvissä työttömissä herättää sekä sitä, millaisten asioiden he kokevat vaikuttavan työllistymismahdollisuuksiinsa. Lisäksi tarkoitukseni on selvittää, millaisia suunnitelmia ikääntyvillä työttömällä on uudelleen kouluttautumisen suhteen. Tutkielmani rakenne etenee niin, että ensin käyn teoriaosuudessa läpi työmarkkinoiden nykytilaa erityisesti iäkkäämmän väestön kannalta. Lisäksi esittelen joitain näkökulmia liittyen ikääntyvien kouluttamisen tärkeyteen sekä myös heidän omiin kouluttautumismotivaatioihinsa. Tämän jälkeen etenen tutkimukselle tyypilliseen tapaan esittelemällä tutkimuksen etenemistä siten, että käyn läpi tutkimuksen tekemisen vaiheet. Käsittelen ensin tutkimukseen osallistujat sekä aineistonkeruuseen liittyvät menetelmät, jonka jälkeen käyn läpi aineiston analyysin vaiheet. Näiden kappaleiden jälkeen esittelen tutkimukseni tulokset. Tulosten läpikäynnin jälkeen siirryn tulosten johtopäätöksiin sekä pohdintaan ja lopuksi esittelen vielä tutkimuksen luotettavuuteen sekä jatkotutkimushaasteisiin liittyviä ajatuksiani.

2 KEHITTYVÄN YHTEISKUNNAN MERKITYS TYÖTTÖMYYDELLE

2.1 Työmarkkinoiden nykytila

Työttömyyttä pidetään Suomessa jatkuvasti yhtenä kansantaloudellisesti tärkeimpänä poliittisena ongelmana. Ilmiönä työttömyys yhdessä väestön ikääntymisen kanssa tuottaa ongelmia erityisesti Suomen huoltosuhteelle. Kun elinlänodote nousee ja eläköityvien ihmisten joukko on aiempaa suurempi, voidaan se nähdä rasitteena kansantaloudelle (Rozanova 2010,). Työttömyyteen yrittäänkin poliittisilla päätöksillä vaikuttaa niin, että työllisyysprosentti saataisiin mahdollisimman korkealle. Täystyöllisyyden ideaa on alun perin pidettykin hyvinvointivaltion kulmakivenä (Julkunen, 2003; Niemelä, Talvitie-Ryhänen & Väisänen, 1995). Toisaalta Suomessa tämä työllisyystavoite on kuitenkin joutunut väistymään talouden ulkoisten rajoitusten ja kasvupolitiikan nimissä (Julkunen, 2003; Niemelä ym. 1995).

Työelämän monimuotoistuvan luonteen vuoksi erityisesti vähemmän koulutetulle työvoimalle, joka on usein myös iäkkäämpää, muutokset merkitsevät usein työuran kasvavaa katkonaisuutta ja epävarmuuden lisääntymistä (IKOMI, 1996). Myös tähän asiaan vaikuttaakseen sekä EU:n että kansallisen tason tärkeimpiä yhteiskuntapoliittisia tavoitteita on ikääntyvien työllisyysasteiden nostaminen ja työurien pidentäminen (Pärnänen 2011). Iäkkäämän väestön työssä jatkamista on pyritty tukemaan myös poliittisin toimin ”muun muassa tiukentamalla erilaisten varhaiseläkkeiden myöntämisen ehtoja ja korottamalla vanhimpien työntekijöiden eläkekattumia” (Laine 2009, 94)

Toisaalta talouden ja teollisuuden jatkuva kehitys ja uudet innovaatiot tuovat myös lisää työpaikkoja maahan. Näiden muutoksen siivittämänä yhteiskunnassamme on hyväksytty ajatus jokaisen ihmisen jatkuvasta kasvusta ja elinikäisestä oppimisesta. Lisäksi voidaan todeta, että työelämän muuttuessa ja työpaikkojen vaihtuessa monien varsinkin ikääntyvien ihmisten taidot vaativat ”päivittämistä” (Dæhlen & Ure, 2009; O’Keefe ym. 2007). Toisaalta joidenkin ihmisten ”vanhentuneet” tiedot ja taidot sekä niihin liittyvät asenteet voivat olla ristiriidassa nykypäivän työelämän vaatimusten (muun muassa jatkuva uuden oppiminen) kanssa.

Työelämän moninaisuuden vuoksi täytyy erilaisista työtehtävistä puhuttaessa kuitenkin muistaa, että esimerkiksi hoitoalan ammattilaiset tekevät työtä ihmisten ja heidän tarpeidensa parissa, mikä tarkoittaa sitä, että pitkällä aikavälillä heidän työnkuvansa pysyy varsin muuttumattomana. Vaolla yhteiskunnalliset järjestykset ympärillä muuttuisivatkin. (Ruoholinna 2009, 92). Voidaan siis perustellusti sanoa, että työelämän muutokset koskevat toisia aloja enemmän kuin toisia.

Tässä pro gradu -tutkielmassani työttömyyden määrittelemiseksi käytän Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa käytettävää määritelmää 3, jonka mukaan: *”Työtön on henkilö, joka tutkimusviikolla on työtä vailla (ei ollut palkkatyössä tai tehnyt työtä yrittäjänä), on etsinyt työtä aktiivisesti viimeisen neljän viikon aikana palkansaajana tai yrittäjänä ja voisi aloittaa työn kahden viikon kuluessa. Myös henkilö, joka on työtä vailla ja odottaa sovitun työn alkamista kolmen kuukauden kuluessa, luetaan työttömäksi, jos hän voisi aloittaa työn kahden viikon kuluessa. Työttömäksi luetaan myös työpaikastaan toistaiseksi lomautettu, joka täyttää edellä mainitut kriteerit.”* (Tilastokeskus 2016). Työttömiä oli Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuoden 2019 elokuussa 170 000 eli noin 7% työvoimasta, heistä miehiä oli 94 000 eli noin 55% kaikista työttömistä ja naisia 76 000 eli noin 45% (Tilastokeskus/työvoimatutkimus). Työttömiä 45-54 -vuotiaita (2019/08) oli 27 000 eli 4,3 prosenttia ikäluokan työvoimasta ja 55-64 -vuotiaita 33 000 eli 6,2 prosenttia ikäluokan työvoimasta (Tilastokeskus 2019).

Tässä tutkielmassa pyrin tarkastelemaan nimenomaan ikääntyvien työttömien omia kokemuksia työttömyydestä. Tarkastelen näitä kokemuksia heidän itsensä näkökulmasta. Ikärajan tässä tutkimuksessa teen ikääntyvien työllistymisedellytysten parantamista selvittävän komitean (IKOMI) rajauksen mukaisesti. Komitean peruslähdekohdan mukaan ikääntyvillä työntekijöillä tarkoitetaan yli 45-vuotiaita henkilöitä (IKOMI 1996). Komitea perustelee rajauksensa ikääntymistutkimuksen tuloksilla, joiden mukaan ikääntymisestä johtuvat muutokset ihmisen toiminta- ja työkyvyssä alkavat näkyä 45 ikävuo- den jälkeen. Lisäksi jo 45 vuoden ikä voi olla kriittinen vaihe, jossa työmarkki- noilta pois siirtymisen todennäköisyys kasvaa (Jolkkonen ym. 2016).

Vaikka ikääntyvien työllisyysaste on parin viime vuosikymmenen aikana noussut merkittävästi, on se edelleen alhaisempi verrattuna muun väes- tön työllisyysasteeseen. Yhteiskunnallisesti ikääntyvien työttömyys on ongel- mallista siinä mielessä, että väestön ja työvoiman nopeasti vanhetessa julkisen talouden eläke- ja hoivamenoja on vaikea rahoittaa tulevaisuudessa, mikäli ikääntyvien työllisyys ei parane. (Jauhiainen & Rantala 2011). Työvoiman ikääntymisen ongelmaan liittyy myös se, että suomalaisten elinajanodote nou- see jatkuvasti. Eräänä poliittisena keinona on kiinnitetty huomiota myös eläke- iän nostamiseen. Ongelmana tässä on kuitenkin se, että kun eläkeikää korote- taan, kaikki eivät jaksu työkykyisinä vanhuuseläkkeelle. Viime vuoden tilastoi- sa tämä näkyy 63-vuotiaana työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrän kasvuna (Eläketurvakeskus, 2019).

1990-luvun laman jälkeen Suomen työmarkkinakehitys on ollut osittain kaksijakoista. Toisaalta työpaikkoja on syntynyt runsaasti, mutta samal- la työttömyys on alentunut tuskallisen hitaasti. (Rantala & Romppanen 2004). Raija Julkunen (2003) listaa 2000-luvun ajankohtaiskuvaan liittyviksi haasteiksi korkean työttömyyden, työmarkkinoiden epätasapainon eli kysynnän ja tarjon- nan kohtaamattomuuden, työn kansainvälistymisen, tietoistumisen ja haasteel- listumisen, osaamisvaatimusten kasvun, monitaitoisuuden ja osaamisen entistä nopeamman vanhenemisen, joustavoitumisen, työsuhteiden epävakaisuuden ja epätyypillisyyden, pätkätyöt, työn voimaperäisyyden ja työkiireen, työaikojen

venymisen ja työn epävarmistumisen (Julkunen 2003, 128-129). Nykypäivän yhteiskuntaa voidaankin siis luonnehtia markkinavoimien säätelämäksi epävarmojen työsuhteiden, pätkätöiden ja työttömyyden yhteiskunnaksi (Stenström ym. 2002). Lisäksi Viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa työurien pidentäminen on ollut eräs merkittävä teema (Jauhiainen ja Rantala, 2011). Tästä johtuen on luonnollisesti entistä enemmän keskityttävä työmarkkinoilla huomioimaan iäkkäämpääkin työväestöä.

Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmistelevan työryhmän loppuraportin (2018) mukaan pohjoismaisen tarkastelun perusteella voidaan todeta, että Suomessa työllisyysasteet ovat lähes kaikissa ikäryhmissä yhtä matalat tai matalammat kuin muissa Pohjoismaissa. Pääministeri Antti Rinteen hallitusohjelmassa mainitaankin ”Hallituksen työllisyysastetavoite edellyttää, että osatyökykyisten, vaikeasti työllistyvien, nuorten, ikääntyvien ja maahanmuuttajataustaisten osallistumista työmarkkinoille lisätään. Tarvitaan vaikuttavia toimia näiden ryhmien työllistämiseksi” (valtioneuvosto.fi). Muun muassa ikääntyvien työttömien työllistymiseen panostaminen mainitaan siis myös hallitusohjelmassa, jossa on annettu lisäksi keinoja työttömyyteen liittyvien ongelmien ratkaisemiseen. Eri asia tietenkin on käytännön tasolla toimiminen eli se millä keinoin ikääntyvien työttömyyteen oikeasti tullaan vaikuttamaan.

Eräs viimeaikojen puhuttavimmista työvoimapolitiittisista keinoista on ollut 2018 alusta voimaan astunut aktiivimalli. Tämän paljon keskustelua ja myös kritiikkiä herättäneen aktiivimallin ajatuksena on se, että työttömän on osoitettava aktiivisuutensa tai muuten hänen työttömyysturvaansa leikataan. Aktiivimallia vastaan on asettunut muun muassa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK. Yleisen kritiikin mukaan aktiivimalli ei kohtelee työttömiä tasavertaisesti, vaan esimerkiksi iäkkäämmät ja pienillä paikkakunnilla asuvat kärsivät aktiivimallin leikkauksista useammin kuin muut. Aktiivimallin leikkuri onkin osunut erityisesti vanhimpiin työttömiin ja päiväraha pieneni noin puolella yli 55-vuotiaista työttömistä (uusisuomi.fi). Nykyinen Antti Rinteen johtama hallitus on kuitenkin purkamassa aktiivimallin leikkureita ja velvoittei-

ta, kunhan työllisyysvaikutuksiltaan vastaavista toimenpiteistä on päätetty (valtioneuvosto.fi).

2.2 Koulutuspääoman eetos ja ikääntyvät työntekijät

Tämän päivän Suomessa elämme niin kutsutussa koulutuspääoman eetoksessa, jossa kilpailussa työmarkkinoilla ihmisten pätevyys määräytyy hyvin pitkälti koulutusten ja tutkintojen määrän ja asteen mukaan (Stenström ym. 2002, 240). Työttömäksi joutuneilla henkilöillä onkin yleisesti verrattain alhainen koulutustaso. Esimerkiksi vuonna 2012 perusasteen koulutuksen käyneiden henkilöiden työttömyysaste oli 15,3%, keskiasteen 8,3% ja korkea-asteen 4,1% (Tilastokeskus/Työvoimatutkimus 2013). Vuonna 2017 45–54-vuotiaista työttömistä enintään perusasteen tutkinnon suorittaneita oli 24 % ja 55 vuotta täyttäneistä 32 % (Työväilystilasto, TEM).

Viime vuosina yksi ajankohtainen yhteiskuntapoliittinen keskustelu on liittynyt työurien pidentämiseen ja eläkkeelle siirtymisen myöhentämiseen. Työttömyysturvaan ja eläkejärjestelmään on tehty muutoksia, joiden toivotaan pidentävän työuria ja edistävän ikääntyvän työvoiman työllisyyttä (Kyyrä & Paukkeri 2015, 11). Vanhempien ikäluokkien työssä jatkaminen onkin yleistynyt ja keskimääräinen eläkkeellesiirtymisikä siirtynyt myöhemmäksi. Kun yritykset lakkauttavat toimintaansa tai vähentävät työvoimaansa ovat kuitenkin juuri vanhemmat työntekijät erityisessä vaarassa menettää työnsä.

Kuten Stenström ym. (2002, 108) ovat maininneet, ”työmarkkinoiden tarpeisiin ei pystytä vastaamaan pelkästään uusilla työmarkkinoille tulijoilla, vaan tarvitaan ikääntyvän väestön koulutuksen kehittämistä ja sitä kautta heidän koulutustasonsa nostamista ja ajantasaistamista.” Tässä mielessä voidaan sanoa, että elinikäisen oppimisen merkitys on korostumassa. Euroopan alueella erityisesti ikääntyviä aikuisia halutaan nyt laajasti tukea ja rohkaista opiskelemaan ja hankkimaan uusia tietoja vanhojen päivittämiseksi. Nykyään monet työtehtävät vaativat enemmän tai vähemmän elinikäistä oppimista. Tämän lisäksi organisaatioissa voi olla usein kysyntää sellaiselle ”uudelle ja harvinaisel-

le (huippu)osaamiselle, jota löytyy vain uudelta sukupolvelta”. (Ahola ym. 2004, 139.)

Myös Pääministeri Antti Rinteen hallitusohjelmassa asiasta mainitaan: ”Muuttuvan työelämän vaatimukset lisäävät oman osaamisen päivittämisen ja jatkuvan oppimisen tarvetta merkittävästi ” (valtioneuvosto.fi).

Nykyään muodolliselle pätevyydelle ja erilaisille ja jopa useammille samanklaisille tutkinnoille annettava arvo tuntuu yleisellä tasolla kasvaneen. Usein uutisoidaan ”huippuopiskelijoista”, jotka saattavat opiskella useampia maisterin tutkintoja samaan aikaan ja keräävät tavallisen opiskelijan silmissä huimiamääriä opintopisteitä lyhyessä ajassa (YLE:n uutinen Eelis Paukusta: <https://yle.fi/uutiset/3-11142023>). Nuoria ja päteviä osaajia tietenkin tarvitaan työelämään, mutta väestön ikääntyessä näiden tulevien huippuosaajien lisäksi tarvitsemme kuitenkin samaan aikaan ikääntyvien kouluttamista ja tietojen ja taitojen ajantasaistamista.

2.2.1 Ikääntyvien työllistymisen esteitä

Ikääntyvänä työttömäksi jääminen on riski, sillä työllistymisen todennäköisyys ikääntyvillä heikkenee iän myötä (Hämäläinen ym. 2005, 11; Axelrad ym. 2018, 6). Ikääntyessä riski työttömäksi jäämiselle kasvaa ja yksi painavimmista ikääntyvien työllisyysriskin aiheuttavista tekijöistä on kyseisen ryhmän nuorempia ikäryhmiä selvästi puutteellisempi koulutus pohja, mikä on heijastunut myös ikääntyvien työtehtäviin (IKOMI, 1996).

Jolkkosen ym. (2016) tutkimuksessa vähäinen koulutus näytti olevan yhteydessä erityisesti työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Ne, jotka olivat korkeammin koulutettuja, myös työllistyivät uudelleen parhaiten. Korkeintaan keskiasteen koulutuksen suorittaneet päätyivät usein työttömyyteen tai epävakaiseen työllisyyteen. ”Ikääntyvien työntekijöiden vaikeudet uudelleen työllistymisessä sekä laajennettu työttömyysturva ja ikääntyneille työttömille räätälöidyt poistumisreitit eläkkeelle voivat nostaa riskiä vanhempien työntekijöiden työttömyydelle ja tehdä ennenaikaisen eläkkeelle siirtymisen houkuttelevaksi” (Duval 2003). Axelrad ym. (2018) ovat tutkineet eroja siinä,

kuinka kauan nuoremmilla ja vanhemmilla työttömillä menee uudelleen työllistymiseen. Heidän tutkimuksessaan verrattiin työllistymisprosentteja vuoden päästä työttömäksi jäämisestä. Tulosten mukaan vuoden sisään 30-44 -vuotiaista oli työllistynyt 33 prosenttia kun taas 45-54 -vuotiailla vastaava luku oli 23 prosenttia. 55-59 -vuotiaista vuoden päästä työttömyydestä oli työllistynyt enää 12 prosenttia. Tutkimuksessa oli myös tutkittu sitä, millä tavalla koulutustausta vaikuttaa työllistymiseen. Tulosten mukaan korkeammin koulutetut työllistyivät helpommin ja myös iäkkäämmillä (55+) korkeakoulutus pienensi iän vaikutusta työllistymiselle. Kuitenkin ammatillisen koulutuksen merkitys väheni iän noustessa. (Axelrad ym. 2018, 6-7) Osaltaan erityisesti ikääntyvien työttömyyteen liittyvät vaikeudet voivat siis olla myös rakenteellisia.

Voidaan sanoa, että yksi merkittävimmistä ikääntyvien työllistymistä vaikeuttavista tekijöistä liittyy iän ja työnteon yhteyteen liitettyihin ennakkoletuksiin (Hellsten 1998, 57). Ikääntyviin työntekijöihin liitetään sellaisia uskomuksia, joiden mukaan heitä pidetään nuorempina heikompina työntekijöinä, vaikka näin ei tietenkään suoranaisesti voida yleistää. Ikääntyvällä työnhakijalla voi olla riskinä myös syrjityksi tulemisen kokemukset. Syrjinnällä eli diskriminoinnilla tarkoitetaan erikoiskohtelua ja yleensä huonompaa, erottelevaa kohtelua. Ageismilla taas viitataan arvostuksiin ja asenteisiin, joihin liittyy ennakkoluuloisuutta ja stereotyyppistä tapaa arvioida ihmistä yksinomaan heidän ikänsä perusteella, mikä taas voi johtaa ikäsyrjintään. Ageismi lisää ja vahvistaa ihmisten vanhenemisprosessiin kohdistamia pelkoja ja edistää stereotyyppisiä oletuksia ikääntyvien pätevyydestä. (Hellsten 1998, 57-58.) Korvajärven (1999, 85) mukaan yli 45-vuotiaiden ikä katsotaankin yleensä rasitteena ja vain harvoin voimavarana. Yli 45-vuotiaat ovat usein myös ikäsyrjinnän kohteena ja ikään kuin tarkkailun alaisina (Korvajärvi 1999, 85). Myös Virjon ja Ahon (2002) arvion mukaan suomalaisilla työmarkkinoilla on monenlaista näyttöä ikäsyrjinnästä. Vanhempia ihmisiä usein muun muassa "kvantifioidaan aivan kuin heillä olisi selkeästi havaittavia ja mitattavia muista ihmisistä poikkeavia ominaisuuksia" (Vaahtio 2002, 170). Stenströmin ym. (2002) mukaan voidaan todeta, että ikääntyvien aikuisten fyysistä, psyykkistä, terveydellisistä ja sosiaali-

sista kunnosta ja tilasta on paljon virheellisiä käsityksiä, jotka helposti leimautuvat ikääntyvää aikuista (opiskelijaa ja työntekijää) ja toimivat esteinä heidän toiminnalleen yhteiskunnassa ja myös esteinä työllistymiselle (Stenström ym. 2002, 108).

Ikääntymisen vaikutuksista muun muassa työn tuottavuuteen on käyty paljon keskustelua (Kauhanen 2014, 5). Perinteisen ajattelun mukaan iän myötä yksilön tuottavuus kääntyy laskuun. Tämän hypoteesin tueksi on kuitenkin vain vähän empiiristä evidenssiä (Laine ym. 2009). Ikääntyvän työntekijän tuottavuuden lasku saattaa olla seurausta psyykkisten ja fyysisten voimien heikentymisestä ja siihen liittyvästä suorituskyvyn laskusta. Tämä voi heijastua joko itse työsuoriutumisessa tai lisääntyneinä sairauspoissaoloina. Toisaalta työssäkäyvät henkilöt ainakin kokevat itsensä terveemmiksi kuin saman ikäiset ei-työlliset (Forma ym. 2004).

On tärkeää kuitenkin muistaa, että tuottavuus on yksilötasolla sidoksissa pikemminkin henkiseen ja fyysiseen toimintakykyyn kuin suoranaisesti ikään (Laine ym. 2009). ”Tutkimuksissa on yleensä päädytty siihen, että yksilötasolla tuottavuus on joko riippumaton iästä tai se noudattaa käännetyn U:n muotoista käyrää suhteessa ikään” (Börsch-Supan & Ludwig 2008). Ilmakunnaksen ym. (2007) mukaan työntekijän tuottavuus alenee jonkin verran iän myötä. Rekrytoinnissa vaikuttaa myös ikääntyvien työntekijöiden potentiaalisen työuran lyhyys (Laine ym. 2009). Työuran lyhyys vaikuttaa myös halukkuuteen panostaa ikääntyvien kouluttamiseen. Myös työntekijän sopeutumiskyvyn ja henkisen joustavuuden katsotaan iän karttuessa yleensä vähenevän (Laine ym. 2009).

Gringartin, Helmesin & Speelmanin tutkimuksessa (2005) pidettiin vanhemman työntekijän palkkaamista epätodennäköisempänä ja iäkkäämpiä työntekijöitä pidettiin myös heikommin koulutettavina. Lisäksi vanhempiin työntekijöihin liitettiin oletuksia siitä, että he ovat vähemmän joustavia, vähemmän luovia sekä vähemmän kiinnostuneita uudesta teknologiasta. Kyseinen tutkimus ehdottaa, että tietoisuutta ikääntyviin työntekijöihin liitetystä stereotyyppioista tulisi lisätä (Gringart ym. 2005, 88). Kuitenkin työnantajan näkö-

kulmasta voidaan ajatella varttuneemman työntekijän olevan kokeneempi ja siten nuorempaan verrattuna periaatteessa ammatillisesti osaavampi vaihtoehto (Laine ym. 2009).

Silloin kun syrjivistä käytännöistä aiheutuu järjestelmällistä tiettyyn ikäryhmään kuuluvaa syrjäyttämistä esimerkiksi rekrytoinnissa, on kyse tilastollisesta syrjinnästä. Tyypillistä tilastolliselle syrjinnälle on, että stereotyyppit, jotka liittyvät tiettyyn ryhmään yleistetään kaikkiin ryhmän jäseniin. Tällaisessa tilanteessa ei huomioida ikäryhmään kuuluvien yksilöllisiä eroja tai taloudellisuusnäkökulman paikkansapitävyyttä (Larja ym. 2012). Rinteen hallituksen hallitusohjelmassa on mainittu myös rekrytointiin liittyvään syrjimiseen puuttuminen muun muassa nimettömän työhaun avulla (valtioneuvosto.fi).

2.2.2 Työttömyyteen suhtautuminen ja sen herättämät tunteet

Työttömyys käsitteenä määrittyy eräänlaisen negaation kautta; olla ilman työtä. Työttömyyden käsite tuo ilmi kulttuurista merkitysjärjestelmää korostaen, että sen mukaan työtön on epätäydellinen tai epänormaali, jotain vailla. Työttömyyttä tulee siis käsitellä osana työhön perustuvaa sosiokulttuurista järjestystä. Tähän järjestykseen kuuluu suomalainen käsitys palkkatyön tärkeydestä. (Taira, 2006, 10-11).

Loppupeleissä työttömyys on sekä yhteiskunnallinen ilmiö että yksilöllinen kokemus ja yksilön työttömyydelle antama merkitys riippuu suuresti siitä, millainen rooli työllä on ollut yksilön elämässä ja identiteetissä (Silvennoinen 2007). Myös työttömyyteen suhtautumisella ja työttömän ajankäytöllä on merkitystä ikääntyvän työttömän arjessa. Erityisesti jos työelämästä poistuminen ei ole ollut vapaaehtoista, ikääntyneempänä työkäisenä ilman työtä oleminen koetaan masentavaksi tai ahdistavaksi (McGann ym. 2016).

Rantalaihon (2009, 271) tutkimuksessakin tuli esiin, että työ on "olennainen elämänsisältö, tärkeä identiteetin elementti ja sosiaalisten suhteiden tarjoaja." Osa tutkimuksen haastateltavista nosti tässä yhteydessä esiin kokemansa työttömyysjaksot, joiden myötä he olivat tunteneet hyvin vahvasti sen, miten olennainen ihmisarvon mitta työ on. (Rantalaiho 2009.) Työssäkäyvät

yksilöt hyötyvät paitsi työstä saatavista tuloista, myös tärkeistä aineettomista – piilevistä eduista, kuten sosiaalisesta asemasta, arvovallasta, jäsennellystä ajankäytöstä, kollektiivisen tarkoituksen tunteesta, sosiaalisesta kontaktista ja aktiivisuudesta (Von Scheve ym. 2013).

Työttömyydellä voi olla myös suoraan terveydellisiä vaikutuksia esimerkiksi pitkittynyt työttömyys voi johtaa erilaisiin fyysisiin ja psyykkisiin oireisiin (Pakarinen 2018). Yksi isoimmista omakohtaiseen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä onkin työssä oleminen, ja sen vaikutus on miehillä suurempi kuin naisilla (Van Der Meer 2012). Kuten Silvennoisen (2007, 57) tutkimuksessa, työttömyys varsinkin miesten kohdalla rapautti sisältäpäin sosiaalisia verkostoja ja aiheutti yksinäisyyden kokemuksia. Työuran loppupuolella yli 45-vuotiaat usein nostavat sosiaaliset suhteet ja mielenkiintoiset tehtävät tärkeimmiksi asioiksi työssä, kun taas alkuvaiheessa korostuva työn taloudellinen merkitys vähenee (Ruoholinna 2009, 271).

Von Scheven ym. tutkimuksessa *The Emotional Timeline of Unemployment: Anticipation, Reaction, and Adaptation* (2013) on tutkittu työttömyyden vaikutuksia ihmisen hyvinvoinnille, jota kyseisessä tutkimuksessa kutsutaan myös onnellisuudeksi. Von Scheven ym. (2013, 4) mukaan hyvinvointi voidaan määritellä kognitiivisen (elämätyytyväisyyden) ja affektiivisen (emotionaalisen hyvinvoinnin) kautta. Viimeaikaiset työttömyyden ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä tutkivat tutkimukset ovat keskittyneet elämätyytyväisyyden tutkimiseen hyvinvoinnin kognitiivisena osana tai hyvinvointiin, joka käsittää sekä kognitiiviset että affektiiviset osatekijät. Useat tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että työttömyydellä on erityisesti emotionaalisia seurauksia, jotka liittyvät pikemminkin yleiseen mielenterveyteen kuin nykyisiin hyvinvoinnin käsitteisiin. Tutkimuksissa on myös osoitettu kognitiivisten ja emotionaalisten tekijöiden erottaminen tärkeäksi, sillä kummallakin ulottuvuudella on erilaisia vaikutuksia elämäntapaan ja tapahtumiin ja lisäksi niillä on erilaisia vaikutuksia sosiaaliseen käyttäytymiseen. Von Scheve ym. (2013) painottavat tarvetta analysoida tarkemmin työttömyyden vaikutuksia emotionaalisiin osatekijöihin ja niiden roolia työttömyydessä selviytymisessä. (von Scheve ym. 2013.)

Vaikka aiemmissa tutkimuksissa on nimenomaisesti otettu huomioon työttömyyden emotionaaliset seuraukset, uudemmissa tutkimuksissa on keskitytty työttömyyden vaikutuksiin subjektiiviseen hyvinvointiin, jolla tarkoitetaan yksilön arvioita koko elämäntilanteestaan ja elämänlaadustaan. Tutkimuksissa on todettu, että verrattuna muihin tärkeimpiin elämäntapahtumiin kuten avioeroon, leskeksi jäämiseen, avioliittoon tai lapsen syntymiseen, työpaikan menettämällä on katsottu olevan pitkäaikaisemmat vaikutukset yksilön subjektiiviseen hyvinvointiin. Nämä muutokset elämäntyytyväisyydessä eivät palaudu ennalleen edes uudelleentyöllistymisen jälkeen. Näitä työttömyyden pysyviä vaikutuksia on kutsuttu myös arpeuttaviksi vaikutuksiksi, koska ne jättävät huomattavia jälkiä yksilön subjektiiviseen hyvinvointiin riippumatta hänen nykyisestä työmarkkina-asemastaan. Työttömillä on usein myös enemmän psyykkistä uupumista kuin työssäkäyvillä. (Von Scheve ym. 2013.) Eniten psyykkisiä oireita on osoitettu esiintyvän niillä, joille työn merkitys elämän sisältönä on suuri. Suomalaisessa tutkimuksessa psyykkisistä oireista kärsivät eniten aktiiviset miehet. (Kuvaja 2011.)

Toisaalta on kuitenkin huomattu, että työttömien alhaisempi hyvinvointi voidaan selittää myös sillä, että heikomman hyvinvointitason omaavat henkilöt menettävät helpommin työpaikkansa kuin korkeamman hyvinvoinnin omaavat (von Scheve ym. 2013). On siis pohdittu sitä, ovatko negatiiviset muutokset ihmisen subjektiivisessa hyvinvoinnissa työttömyyden syy vai seuraus. Clarkin ym. (2008) analyyseistä käy ilmi, että miesten hyvinvointi heikkenee vuotta ja naisten hyvinvointi kaksi vuotta ennen työttömyyttä. Johdtopäätöksenä on, että tulevaisuuden työttömyys vähentää merkittävästi nykyistä hyvinvointia (Von Scheve ym. 2013). Yhteiskunnallisesti ajateltuna on tärkeää pyrkiä auttamaan työttömien uudelleen työllistymistä, jotta voidaan ehkäistä työttömäksi jääneiden syrjäytymistä.

Von Scheven ym. (2013) sosiaalisen tuotannon funktion (SPF) teorit selittävät hyvinvoinnin vaihtelut ja muutokset merkittävien elämäntapahtumien seurauksena. Pääasiassa muutokset johtuvat niin ikään muutoksista tavoitteisiin pyrkimisessä ja niiden saavuttamisessa. Sosiaalisen tuotannon funk-

tion mallin mukaan hyvinvointi määräytyy viiden instrumentaalisen, enemmän tai vähemmän yleismaailmallisen tavoitteen saavuttamisen avulla. Näitä tavoitteita ovat virikkeet, mukavuus, status, käyttäytymisen vahvistaminen ja tunteet. Yksilön resursseista riippuen näiden tavoitteiden saavuttamiseksi voidaan suorittaa tiettyjä toimia ja tällä tavalla edistää hyvinvointia. Ulkoiset iskut kuten suuret elämäntapahtumat esimerkiksi avioero, leskeys tai työttömyys vaikuttavat resurssien määrään ja kokoonpanoon. Näitä resursseja taas tarvitaan, jotta tiettyjä toimintoja voidaan suorittaa ja näin taas tyydyttää välineellisiä tavoitteita. Näin ollen suuren elämäntapahtuman vaikutuksesta näiden tavoitteiden saavuttaminen vaikeutuu mikä johtaa yleisen hyvinvoinnin heikkenemiseen. (Von Scheve ym. 2013, 11.) Työnteolla ja töissä käymisellä on siis valtava merkitys yksilölle, kun mietitään kuinka monella eri tavalla se vaikuttaa ihmiseen ja eri osa-alueisiin hänen elämässään. Työttömäksi joutuminen jättää aukon edellä käsiteltyihin resursseihin ja niiden paikkaaminen voi olla työttömänä ollessa hankalaa.

Aina työttömäksi joutumisella ei kuitenkaan ole kaikille työttömille pelkästään negatiivisia vaikutuksia elämässä. Monesti työttömät pystyvät korvaamaan työstä vapautuneen ajan muilla toiminnoilla ja he kokevat työttömyyden haasteeksi. Työttömyyden haasteeksi kokevat henkilöt voivat kokea muun muassa ihmissuhteidensa laadun paremmaksi kuin muut työttömät. (Ahola 1996, 159-170). Joskus työttömät voivat käyttää aikansa myös muun muassa koulutuksiin ja harrastuksiin (Silvennoinen 2007, 61). Silvennoisen (2007) tutkimuksessa Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus – Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena, tuloksista havaittiin, että tutkittava, joka käytti työttömänä aikaansa muun muassa koulutuksiin, oli tutkimuksessa ainoa, joka lähti myös uudelleenkouluttautumaan. Työttömyyden aikana hyvinvointiin voi siis osaltaan vaikuttaa se, miten työtön kokee työttömyytensä. Työttömyyden positiivisten puolien arvostaminen tai työttömyyden näkeminen pelkästään negatiivisena elämäntapahtumana kertovat siitä, millä tavalla henkilö on sopeutunut työttömyyteensä (Kuvaja 2011, 24). On siis paljon yksilöstä

itsestään kiinni, miten hän voi ja haluaa käyttää ”ylimääräisen” aikansa, jonka työttömyys hänelle tarjoaa ja se voi myös vaikuttaa hyvinvointiin.

Suomalaisessa keskusteluilmapiirissä työn merkitys tuntuu korostuvan myös ihmisten identiteetin muodostamisessa. Esimerkiksi erilaisissa uutisoinneissa ihmisten peruskuvailussa käytetään usein heidän työnimikkeitään ja titteleitään, vaikka ne eivät varsinaisesti liittyisikään kyseisiin uutisiin ja niiden tapahtumiin. Harvemmin saa lukea uutisista tapahtumia koskien esimerkiksi golfharrastajaa tai joogan ystävää. Yleensä uutisissa mainitaan henkilöiden ammatit tai työnimikkeet. Uutiset koskevatkin yleensä esimerkiksi rekkamies-Raimoa tai sihteeri-Sirpaa. Ihmiset usein haluavat tietää toistensa työnimikkeistä ja ensimmäisiä kysymyksiä uusiin ihmisiin tutustuessa on ainakin omien kokemusteni mukaan ”mitä teet työkseksi?”. Ihmiset haluavat siis olla mahdollisimman hyvin kartalla toistensa sosioekonomisesta asemasta, mikä käy ilmi myös jokavuotisesta fanaattisuudesta verotietojen julkaisemiseen liittyen. Tältä kantilta katsottuna työttömäksi jääminen voi olla joillekin ikääntyville kova paikka ja aiheuttaa muun muassa häpeän tunteita, kuten oman kandidaatin tutkielmani tuloksistakin kävi ilmi.

2.2.3 Ikä työelämässä

Ikääntyvien ihmisten osuus koko työvoimasta tulee lähivuosina kasvamaan, minkä lisäksi ihmisten elinajanodote nousee jatkuvasti, joten on aiheellista paneutua itse ikään käsitteenä, miten ikää määritellään ja millaisia mielikuvia ikä ominaisuutena luo. Tilastollisesti ikääntyneiksi ihmisiksi Suomessa luokitellaan 65 vuotta täyttäneet, eli eläkeiän ylittäneet ihmiset (THL). Tässä tutkielmassa ikääntyviksi luokittelen 45 vuotta täyttäneet. Iällä on kuitenkin monia erilaisia merkityksiä: biologinen, psykologinen, fysiologinen, sosiaalinen ja subjektiivinen ikä ovat kaikki saman ilmiön erilaisia ulottuvuuksia (THL).

Tiettyihin ikäryhmiin liitettäviin ominaisuuksiin ja iän kategorisointeihin vaikuttavat laajasti sosiaaliset normit, ikääntymisen kulttuuri ja poliittiset näkemykset, jotka voivat johtaa negatiivisten stereotyyppien muodostumiseen, syrjivään ilmapiiriin ja käytäntöihin (Viitasalo 2015, 23). Kuten aiemmin mainitsin,

iän myötä ihmiset voivat myös kokea paljon suoranaista syrjintää ikänsä vuoksi.

Ikään liittyviä arviointeja, luokitteluja ja määrittelyjä pidetään yleensä jo lapsesta asti normaaleina, luonnollisina ja järjestyksen kannalta välttämättöminä. Myös koko yhteiskunta eri instituutioineen (esim. terveydenhuolto, koulutus, työelämä) organisoituvat suurelta osin iän mukaan. Kronologista ikää käytetään neutraalina luokittelukriteerinä ja vaikkapa yksilön kykyjen ja taitojen arvioinnin mittana. Ikään liittyy myös valtaa ja hierarkkisia suhteita sekä sosiaalista kontrollia. Ikään liittyvät luokitukset eivät siis ole pelkkiä muodollisia luokituksia, vaan niihin liittyy useimmiten joko myönteiseksi tai kielteiseksi miellettyjä sosiaalisia merkityksiä. (Ruoholinna, 2009.) Ikä on siis kontekstisidonnainen ja se muodostuu sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena (Viitasalo 2015).

Iällä on kuitenkin myös jonkin verran yhteyttä työntekoon, mutta myös iän ja muiden tekijöiden yhteisvaikutuksella on merkitystä. Aholan ym. (2004) aineisto on vuosilta 2000–01 ja siihen kuuluu työssäkäyviä 30–64-vuotiaita. Sen mukaan samassa työssä työskentelyn ja iän mukana yleistyvät sekä lievä että vakava uupumus. Vanhempiin työntekijöihin liitettyä väsymistä, haluttomuutta ja innostuksen hiipumista ei tämän valossa voi pitää vain perusteettomana stereotypiana. Iällä ja esimerkiksi uupumuksella on siis usein yhteys, mutta ei voida luonnollisestikaan sanoa, että aina näin olisi. Kun ihminen vanhenee, hänen mielenterveytensä, psyykkiset sairautensa tai subjektiiviset kokemuksensa terveydestä eivät aina huonone (Chappell 2008, 122). Kuitenkin esimerkiksi ajatus siitä, että eläke on aivan kulman takana, voi antaa psykologisen oikeutuksen periksiantamiselle (Julkunen & Pärnänen 2005, 178).

Duunitorin teettämän Kansallisen RekrytointitutkimuksenTM (2019) mukaan ikä on rekrytointipäätökseen vaikuttavien tekijöiden 15 tekijän listan toiseksi viimeisenä kaikissa, kun on kysytty työnantajan HR:lta/rekrytoinnilta, rekrytointipalveluyrityksiltä sekä esimiehiltä. Näistä 8-10 prosenttia pitää ikää melko tärkeänä, tärkeänä tai erittäin tärkeänä rekrytointiprosessissa. Ainoastaan sukupuoli on vähemmän tärkeä tekijä. Tutkimus toteutettiin kyselynä, jo-

hon vastasi 268 rekrytoinnin ammattilaista. Tästä päästäänkin siihen, että iästä puhuttaessa iän merkitystä työlle ehkä vähätellään puheessa, mutta organisaation käytännöissä ikävuosilla näyttää kuitenkin olevan merkitystä (Julkunen & Pärnänen 2005, 142). ”Organisaatioiden todellisuuden on katsottu olevan sellainen, jossa ikääntyvien hankkima kokemus ja moraalinen menettäminen suhteessa nuorten joustavaan ja notkeaan tarttumiseen uusiin asioihin ja yleiseen energisyyteen” (Julkunen & Pärnänen 2005, 141–142)

3 IKÄÄNTYVIEN TYÖTTÖMIEN KOULUTTAMINEN

3.1 Ikääntyvien kouluttamisen merkitys

Vuonna 2012 suomalaisista työssä olevista aikuisista koulutukseen osallistuvia oli noin 63 prosenttia kun taas työttömien osallistumisaste oli ainoastaan puolet tästä, 32 prosenttia. Myös kansainvälisesti vertailtuna on ero koulutukseen osallistumisessa työttömien ja työllisten välillä suhteellisen iso. (Eurostat). Työllistyminen ikääntyvänä on haastavaa etenkin sellaisilla henkilöillä, jotka eivät ole töissä ollessaan kouluttaneet itseään lisää, sillä työelämän koulutukseen osallistumattomien on todennäköisesti vaikeampi työllistyä uudelleen jäädessään työttömäksi ikääntyvänä (Nori & Silvennoinen 2012, 187).

Suomalaisilla työmarkkinoilla tulee olemaan vielä pitkään ikäluokkia, joilla on alhainen pohjakoulutus. Alhaisen koulutuksen lisäksi näillä ikäluokilla on usein vanhentunut tai puutteellinen ammatillinen koulutus (Stenström ym. 2002, 64). Siitä huolimatta, että ikääntyvät työntekijät muodostavat useimmissa Euroopan maissa enemmistön työvoimasta, on ikääntyvien työntekijöiden koulutus vain pieni osa aikuiskoulutuksesta (Tikkanen 1998, 10).

”Jälkmodernin muutoksen on todettu merkitsevän oppimisen muuttumista yhä keskeisemmäksi ja yhä useammalle yhteiskuntaelämän alueelle ulottuvaksi tekijäksi.” Jatkuvan oppimisen ja kouluttautumisen nähdään

olevan jopa edellytys täysivaltaiselle kansalaisuudelle. (Ruoholinna 2009, 71.) Väestön ikääntyminen on juuri se syy, miksi elinikäisen oppimisen merkitystä tulisi korostaa enemmän, ei vain pedagogisten kysymysten valossa vaan myös siksi, että vanhentunut koulutustaso ja ammattitaito saataisiin ajan tasalle (Stenström ym. 2007, 7). Ikääntyvän työväestön matalaa koulutustasoa ei voida heitä kouluttamalla merkittävästi muuttaa, mutta sillä voidaan kuitenkin kompensoida joitakin ikääntymisen ja matalan pohjakoulutuksen yhteisvaikutuksia (Nori & Silvennoinen 2012, 188).

Tulemme olemaan koko ajan enemmän myös ikääntyvän työvoiman varassa, joten meidän tulee kiinnittää jatkuvasti enemmän huomiota myös heidän koulutukseensa. Nykyään vallalla oleva koulutuspääoman eetos eli muodollisen pätevyyden korostaminen ajaa iäkkäämmät ja hyvin usein matalammin koulutetut työnhakijat huonompaan asemaan kuin nuoremmat ja korkeammin koulutetut. Nykyinen koulutusyhteiskunta siis korostaa muodollista koulutusta, ja matalasti koulutettujen vanhojen ikäluokkien pitäminen mukana työelämässä ja sen kehityksessä edellyttää heidän kouluttamistaan (Julkunen, 2003, 165).

Stenström ym. (2002) tuovat esiin, että Suomessa ja Euroopassa ollaan nyt aiempaa motivoituneempia yli 40-vuotiaiden ammatillisesta kouluttamisesta, sillä vanhempaa aktiivista työväkeä pidetään nyt sosiaalisena ja taloudellisena välttämättömyytenä ajatellen tulevaisuutta. Ikääntyvien ihmisten osuus koko työvoimasta tulee kasvamaan olennaisesti lähivuosina, joten väestön ikääntymisen näkökulmasta asia voidaan nähdä perusteltuna.

Osaaminen ei kuitenkaan aina ole kiinni koulutuksesta tai sen puutteesta. Nuoremmilla on tutkintojen muodossa paljon laadukasta tietoa ja osaamista, kun taas vanhemmilla kokemukseen perustuvaa hiljaista tietoa. Kuilu nuorten ja vanhojen välillä onkin sitä suurempi, mitä enemmän painotetaan muodollista koulutusta. (Julkunen 2003.)

3.2 Kouluttautumismotivaatiot

Ikääntyvien kouluttautumisen tärkeyttä silmällä pitäen meidän pitää tarkastella myös heidän omia kouluttautumismotivaatioitaan. Piia Silvennoinen on tutkinut väitöskirjassaan *Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus: ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteina* (2007) sitä, miten ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät ovat suhtautuneet työvoimapoliittisiin koulutuksiin. Silvennoisen väitöskirjan aihe sivuaa omaani siinä määrin, että siinä on tutkittu muun muassa sitä, miten ikääntyvät työttömät suhtautuvat uudelleen kouluttautumiseen. Silvennoisen (2007) tutkimuksen aineistona toimi kahdentoista eräeseen projektiin kuuluvan iältään yli 45-vuotiaan pitkäaikaistyöttömän haastattelut (7 naista ja 5 miestä). Kyseisessä tutkimuksessa havaittiin, ettei kukaan haastateltavista kokenut ”tippuneensa kehityksen kelkasta”, eikä he näin myöskään kokeneet olevansa kouluttamisen tarpeessa. Myös Julkusen ja Pärnäsen (2005) tutkimuksessa 60-vuotiaiden haastatteluissa tuli esille se, että eläkeiän lähestyessä ei välttämättä ollut motivaatiota koulutuksiin ja kehittämishankkeisiin osallistumiseen.

Ikääntyvien ikäryhmissä on kuitenkin suhteellisesti paljon heikkojen perustaitojen tai digitaitojen varassa olevia. Tämä ja ikääntyvien koulutustaso huomioon ottaen on jopa hämmentävää, että ikäryhmään kuuluvat ovat aikuiskoulutustutkimuksen perusteella tyytyväisiä omiin valmiuksiinsa eivätkä koe koulutustarvetta. Tämä osaltaan viestii siitä, että vanhemmissa ikäluokissa motivaatio on heikko ja koulutukseen suhtaudutaan negatiivisesti. Omaa osaamista ei siis välttämättä osata suhteuttaa nykyhetken osaamistavoitteisiin. (STM, 2019.)

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän pro gradu -tutkielman tehtävänä on kuvailla ikääntyvien eli 45 vuotta täyttäneiden työttömien kokemuksia heidän työttömyydestään. Tarkoituksena on kuvailla millaisia ajatuksia ja tuntemuksia työttömyys heissä herättää. Tutkielmassa halutaan kuvailla myös sitä, millaisten asioiden ikääntyvät työttömät uskovat vaikuttavan heidän työllistymismahdollisuuksiinsa, heikentäen tai parantaen niitä. Edellä mainittujen lisäksi tarkoituksena on selvittää, millaisia suunnitelmia ikääntyvillä työttömillä on uudelleen kouluttautumisen suhteen. Apuna tutkimustehtävän selvittämisessä toimivat seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millaisia ajatuksia ja tuntemuksia ikääntyvillä työttömillä on työttömyydestään?
2. Millaisten asioiden ikääntyvät työttömät uskovat vaikuttavan omaan työllistymismahdollisuuksiinsa?
3. Millaisia suunnitelmia ikääntyvillä työttömillä on uudelleen kouluttautumisen suhteen?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuskohde ja lähestymistapa

Tämän tutkielman tarkoituksena on saada ymmärrystä siitä, millaisia ajatuksia ja tuntemuksia ikääntyvillä työttömällä on työttömyydestään. Lisäksi pyritään selvittämään millaisten asioiden yli 45-vuotiaat työttömät uskovat vaikuttavan heidän työllistymismahdollisuuksiinsa. Näiden lisäksi tarkoituksen on selvittää, millaisia suunnitelmia ikääntyvillä työttömällä on uudelleen työllistymisen suhteen. Tutkimusaiheeni on minulle siinä mielessä tuttu, että olen tutkinut ikääntyviä työttömiä myös kandidaatintutkielmassani ja jatkan aiheesta myös tässä pro gradu -tutkielmassa.

Työttömyys on Suomessa yksi isoimmista talouspoliittisista ongelmista ja se koskee montaa suomalaista. Työttömyyttä, sen syitä ja seurauksia on tutkittu melko runsaasti. Tutkimus on kuitenkin suureksi osaksi keskittynyt taloudelliseen näkökulmaan ja se on ollut kvantitatiivista tutkimusta. Tutkimuksessa on siis pitkälti kiinnitetty huomiota työttömyyden vaikutuksiin yhteiskunnalle, joten koen tärkeäksi kiinnittää huomiota sen merkityksiin yksilön subjektiivisille kokemuksille, minkä olenkin tässä tutkielmassa ottanut lähtökohdaksi.

Työttömyyden ja siihen liittyvien tuntemusten ja ajatusten tutkiminen nykypäivän Suomessa voidaan sanoa olevan tärkeää ja ajankohtaista, kun useat joutuvat jättämään työpaikkansa muun muassa erilaista säästö- ja tuotannollisista syistä. Lisäksi väestön ikääntyessä ja ikääntymisen vaikuttaessa muun muassa Suomen huoltosuhteeseen, korostuu myös vanhempien työikäisten sukupolvien kouluttaminen, joten on ajankohtaista paneutua myös kouluttautumiseen liittyviin motivaatioihin.

Tutkimuksen varsinainen toteutus tehtiin laadullisin tutkimusmenetelmin. Koska tarkoituksena oli selvittää nimenomaan millaisia henkilökohtaisia kokemuksia ja ajatuksia ikääntyvillä työttömällä on työttömyydestä ja sen seurauksista, toteutettiin tutkimus laadullisen haastattelun ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmin.

5.2 Tutkimukseen osallistujat

Tässä tutkielmassa olen valinnut tutkittavikseni yli 45-vuotiaita tutkimuksen aikana työttömänä olleita henkilöitä. Olen valinnut tutkittavikseni juuri ikääntyvät työttömät, sillä nykyään voidaan suorituskeskeisessäkin yhteiskunnassamme sanoa vallalla olevan niin kutsutun koulutuspääoman eetoksen; juuri tämän suorituskeskeisyyden ja muodollisen koulutuksen tärkeyden painottamisen aikana meidän tulisi kiinnittää enemmän huomiota myös ikääntyvien työkäisten työttömyyteen ja heidän (uudelleen) kouluttamiseensa.

Ennen kuin varsinaisesti aloin tehdä itse tutkimusta, päättelin jo kandidaattivaiheen kokemuksestani tutkittavien löytämisen melko haastavaksi urakaksi. Ilmiönä työttömyyden voidaan yleisesti ajatella olevan joillekin ihmisille arkaakin asia, joten tutkimuksen aiheena en pidä sitä ainakaan helpoimpana mahdollisena. Huomasinkin tämän heti, kun aloin etsiä haastateltavia tutkimukseeni. Otin ensimmäisenä yhteyttä Jyvässeudun työllistämisyhdistykseen (JST ry) ja sen STEA-rahoitteeseen Missä Mennään Miehet -hankkeeseen, josta en saanut kuitenkaan vastausta. Aineiston etsimisen strategianani oli se, että jos en saanut jostain vastausta ensiyrittämällä, jätin sen taakseni ja siirryin seuraavaan ja tällä tavalla laitoin niin sanotusti heti uutta matoa koukkuun.

Seuraava peliliikkeenä haastateltavien löytämiseksi oli se, että julkaisin Facebookissa Puskaradio Jyväskylä -ryhmässä ilmoituksen, jossa esittelin lyhyesti tutkimukseni ja, että etsin vapaaehtoisia 45-vuotta täyttäneitä työttömiä tutkimukseeni osallistujiksi. Alku näyttikin lupaavalta, sillä jo noin viisi minuuttia ilmoituksen julkaisemisen jälkeen otti ensimmäinen henkilö yhteyttä ja ilmoitti

innokkuudesta osallistua tutkimukseeni. Olinkin jo pian sopinut ensimmäisen haastattelun ajankohdan, ja tässä vaiheessa päätin, että kaikkien osapuolten kannalta mutkattomin tapa oli tehdä haastattelut puhelimitse.

Seuraavan haastateltavan löysin muutamaa päivää myöhemmin ensimmäisestä, tämänkin julkaisemani Facebook-ilmoituksen kautta. Tämän jälkeen oli kuitenkin hiljaisempaa ja päätin, että julkaisen saman ilmoituksen kyseisessä Facebook-ryhmässä uudestaan, sillä ryhmän koon vuoksi (tutkimuksen aikaan yli 29 000 jäsentä) edelliset ilmoitukset hukkuvat nopeasti uusien sekaan. Löysin jälleen nopeasti uuden haastateltavan ja sain sovittua haastatteluajankohdan nopeasti. Tämän jälkeen oli kuitenkin jälleen hiljaisempaa, mutta lopulta sain riittävän määrän (kuusi) haastatteluja kokoon. Haastatelluista viisi oli naisia ja yksi oli mies. Koulutustaustaltaan heistä neljä oli vailla korkea-asteen koulutusta ja kahdella oli korkeakoulutus tai paraikaa opintoja menossa korkeakoulussa. Haastateltavat olivat 46-55 -vuotiaita.

5.3 Aineiston keruu

Tutkielmani aineiston keräsin haastatteleamalla kuutta 45 vuotta täyttäneitä tutkimuksen aikaan työttömänä ollutta henkilöä. Toteutin haastattelut teemahaastattelun keinoin. Teemahaastattelu sopii tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi sen takia, koska tarkoitukseni on saada aineistosta tietoa tiettyihin teemoihin liittyvistä kokonaisuuksista. Teemahaastattelujen toteuttamisessa käytin samaa teemahaastattelurunkoa (ks. liite 1), jossa minulla oli yhdeksän valmista avointa kysymystä. Haastattelun etenemisen mukaan kysyin lisäksi tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä.

Kuten Tuomi & Sarajärvi (2018, 74) mainitsevat, ”kun haluamme tietää mitä ihminen ajattelee tai miksi hän toimii niin kuin toimii, on järkevää kysyä asiaa häneltä.” Tässä mielessä haastattelu toimii parhaana keinona päästä kosketuksiin tutkittavien omiin tuntemuksiin ja ajatuksiin, erityisesti tässäkin tutkimuksessa, jossa tarkoituksena on tutkia nimenomaan näiden tutkittavien omia kokemuksia työttömyydestä. Joskus aiheissa, jotka voivat olla monille ar-

koja, voi teemahaastattelu sopia hyvin aineistonkeruumenetelmäksi (Metsämuuronen, 2016, 115). Työttömyys aiheena voi olla juuri tällainen arka aihe, joten siksi teemahaastattelu onkin oiva tapa kerätä aineistoa kyseisestä aiheesta. Tutkijana ajattelen, että arasta aiheesta kuten työttömyydestä ei ole välttämättä helppo alkaa avoimesti kertoa vaikkapa avoimien kysymysten avulla, joten teemahaastattelu ja sen puolistrukturoidut kysymykset voivat toimia hyvin tutkimusongelmaan vastaamista tukien.

Teemahaastattelu, joka on siis myös puolistrukturoitu haastattelu, soveltuu tutkimukseeni hyvin, sillä siinä korostuu ihmisten tulkinnat asioista sekä se, millaisia merkityksiä he antavat asioille (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Lisäksi teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia siten, että ne vastaavat kysymyksiin tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun ja tutkimustehtävän mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 74).

Tässä tutkimuksessa pyrin saamaan käsitystä 1. kokemuksista, joita ikääntyvillä työttömillä on työttömyydestään, kuten myös 2. heidän ajatuksiin työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä sekä 3. uudelleen kouluttautumissuunnitelmistaan. Näiden kolmen tutkimuskysymyksen pohjalta olenkin muodostanut teemahaastattelurungon, jonka ympärille pyrin haastattelut ja niiden kulun rakentamaan. Nämä periaatteessa etukäteen valitut teemat muodostavat siis tutkimuksen viitekehysten ja ne liittyvät myös tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn ja täten myös teoriaan. Tämä viitekehys ei kuitenkaan ohjaa haastattelun suuntaa, vaan se ainoastaan helpottaa tutkijaa hahmottamaan ilmiötä, jota hän on tutkimassa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 77-78).

Teemahaastattelun keinoin pystyin saamaan haastateltavilta tietoa nimenomaan aiheeni kannalta kiinnostavista teemoista, jotka olivat työttömyyteen liittyvät kokemukset, uskomukset työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä sekä uudelleen kouluttautumiseen liittyvistä suunnitelmista. Pyrkimyksenä haastatteluissa minulla oli se, että annoin haastateltavan olla äänessä, mutta esitin tarvittaessa kuitenkin tarkentavia kysymyksiä, jotta sain mahdollisimman kattavan kuvan haastateltavien kokemuksista. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 48)

näkevätkin teemahaastattelun etuna sen, että se ottaa huomioon ihmisten tulkinnat ja heidän eri asioille antamiensa merkitysten keskeisyyden.

5.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä lähdin etenemään käyttämällä laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi sopii mielestäni tutkimukseeni hyvin, sillä sen avulla voidaan pyrkiä muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105). Aineistolähtöisellä eli induktiivisella sisällönanalyysillä tarkoitetaan sitä, että tutkimuksen lähtökohtana ei ole teorian tai hypoteesin testaaminen eikä tutkija määrää sitä mikä on tärkeää (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 155). Tarkoituksena on siis saada tietoa ilmiöstä, tässä tapauksessa työttömyydestä sekä sen vaikutuksista ikääntyvien työttömien tuntemuksiin, eikä tarkoituksena ole tuottaa yleistettävää tietoa. Jos kuitenkin täytyy puhua yleistettävyydestä, niin aineistolähtöisen tutkimuksen kohdalla puhutaan induktiivisuudesta eli edetään yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin (Eskola & Suoranta 2014, 83).

Sisällönanalyysin avulla pystyn myös tarvittaessa vertaamaan tuloksia muihin aiempiin tutkimustuloksiin. Tässä tutkimuksessa pyrkimyksenäni oli tarkastella nimenomaan tutkittavien omia kokemuksia ja ajatuksia tietystä ilmiöstä, tässä tapauksessa työttömyydestä. Näin ollen tutkimuksessani voidaan ajatella olevan myös fenomenografisia piirteitä. Fenomenografisessa tutkimuksessa päähuomio on siinä, että ihminen tietoinen olento, joka rakentaa tietoisesti omaa käsitystään ilmiöstä ja osaa kielellään ilmaista näitä tietoisia käsityksiään (Syrjälä ym. 1994, 121-122). Minulla itselläni tutkijana on pyrkimyksenä päästä käsiksi näihin tutkittavien omiin käsityksiin ja/tai kokemuksiin ja nämä rakennetut käsitykset ovat väistämättäkin subjektiivisia. Minun on tutkijana ymmärrettävä, että omat aikaisemmat tietoni ja odotukseni voivat tahdomattanikin vaikuttaa tutkimiseen ja aineiston analysointiin. Siksi on hyvä tiedostaa oma subjektiivisuuteni ja lähtökohtani ja on parasta tunnustaa niiden

vaikutus tutkimukseen, jotta voin tietoisesti käsitellä niitä. Tällaista asioiden ja merkitysten riippuvuutta kutsutaan intersubjektiivisuudeksi. Toisin sanoen, jotta voin ymmärtää tutkittavien käsityksiä ja kokemuksia, tarvitsen myös omia tulkintojani. Kunhan vain tiedostan oman subjektiivisuuteni tutkijana, ei tietty subjektiivisuus ole haittaava tekijä, sillä pääsen sen avulla paneutumaan tutkittavien lähtökohtiin. (Syrjälä ym. 1994, 122-124).

Itse analyysin toteutus lähti liikkeelle siitä, että litteroin yksitellen jokaisen haastatteluni, eli tällä tavalla muutin kerätyn aineiston kirjalliseen muotoon. Haastattelut olin toteuttanut puhelimitse käyttäen äänityssovellusta. Litterointivaiheessa kuuntelin haastattelunauhut ja kirjoitin ne sanatarkasti ylös. Jätin kuitenkin jo tässä vaiheessa pois muun muassa omat ”myötäilyni” esimerkiksi toistuvat joo-sanat sekä tutkimuksen kannalta muu epäolennainen. Toisin sanoen toteutin jo litterointivaiheessa aineiston pelkistämistä eli redusoimista, jolla tarkoitetaan sitä, että haastatteluaineistosta karsitaan tutkimukselle epäolennainen pois (Tuomi & Sarajärvi 2018, 111). Käytin pelkistämistä myös myöhemmin aineistoa analysoidessa ja alateemojen muodostamista helpottavien pelkistettyjen käsitteiden muodostamisessa (taulukko 1).

Koska toteutin haastattelut itse, oli minun mahdollista tehdä havaintoja jo haastatteluvaiheessa. Koen itse tekemiäni haastattelujen eduksi myös sen, että haastattelujen aikana pystyin kysymään tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä ja tällä tavalla myös osittain ohjaamaan haastattelua niin, että sain riittävän hedelmällistä aineistoa tutkimuskysymyksiini nähden.

Tämän tutkimuksen tähtäimessä ei ole niinkään tuoda esiin yleistettävissä olevaa tietoa työttömyydestä, vaan enemmänkin tehdä havaintoja ja ymmärtää enemmän työttömyyden merkityksistä ikääntyville. Aineiston analyysissä pääperiaatteena on, että valitaan sellainen analyysitapa, joka tuo parhaiten vastauksen ongelmaan tai tutkimustehtävään (Hirsjärvi ym. 2009, 224). Käytän aineiston analyysissä teemoittelun keinoja, eli pyrin löytämään tutkimuskysymysten avulla toistuvia teemoja aineistosta. Teemalla tarkoitetaan jotain aineistossa esiintyvää tutkimuskysymyksen kannalta tärkeää tietoa, joka ilmenee jollain tavalla kaavamaisena tietona tietojoukossa eli aineistossa (Braun & Clarke

2016, 10). Koska aineistoni oli kerätty teemahaastattelun avulla, oli myös aineiston pilkkominen helppoa, koska puolistrukturoidun haastattelun teemat jo itsessään muodostavat jonkinlaista jäsenystä aineistoon (Tuomi & Sarajärvi 2018, 93). Etenin teemoittelussa niin, että etsin näitä teemoja lukemalla litteroidut haastattelut useampaan kertaan läpi ja eri väreillä yliviiivamalla etsin tiettyjä toistuvia aihekokonaisuuksia, joista muodostin pääteemat. Tätä tapaa, jossa tekstistä etsitään samankaltaisuuksia ja samanlaisia asioita kutsutaan koodaukseksi, ja joka helpottaa aineiston analyysiä ja tuo ryhtiä aineistoon (Eskola & Suoranta 2014, 155). Aineiston analyysissä käytin koodausyksikkönä kappaleita tai pidempiä tekstiosioita, joissa puhuttiin samoista asioista (esimerkki 1). Tein tämän koodauksen jokaiseen haastatteluun samalla tavalla, mikä mahdollisti haastattelujen vertailemisen keskenään.

Pääteemat olivat siis puolistrukturoidun teemahaastattelun pohjalta ja tutkimuskysymyksiä vastaavasti osin valmiiksi rakennettu ja ne olivat 1. työttömien kokemat tuntemukset 2. työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät ja 3. ikääntyvien työttömien kouluttautumismotivaatiot ja suunnitelmat. Näiden pääteemojen alle aloin kerätä litteroidusta aineistosta koodattuja, eri väreillä merkittyjä toistuvia aihekokonaisuuksia, joissa siis puhuttiin eri haastatteluiden välillä samankaltaisista asioista. Näistä aineistossa esiintyvistä yhteisistä sisällöistä muodostin pääteemojen alle sopivat alateemat (taulukko 2). Tässä tutkielmassa teemoittelu siis sopi hyvin aineiston analysointimenetelmäksi, sillä tutkimuskysymykset oli tarkasti rajattu ja teemahaastattelurunko oli niiden pohjalle rakennettu. Aineiston analyysin tulokset esittelen seuraavassa pääluvussa.

ESIMERKKI 1 Aineiston koodaus

Miten työttömyys vaikuttaa elämään? Ihan jo siis rahalliset, taloudelliset jutut et et.. vielä kun on ansiosidonnaisella niin vielä mennään jotenkuten vaikka se tietysti tipahti jo puoleen niinku tulot mut se että ku työttömyys pitkittyy nii sitte siinä aina puskee se että sitte ku se ansiosidonnainen loppuu niin mitäs sitten et sit se raha on tosi pieni ja kuitenkin sitte kolmilapsinen perhe ku meilläki on niin sitä kuitenkin tarttis sitä rahaa nii se on semmonen ehkä suurin, tietty lapsethan hyötyy siitä ja lapset tykkää siitä ku on joku vanhempi kotona ja aikuinen kotona mut siellä kuitenkin siellä taustalla on se että.. se tavallaan niin kivaa ku se on mut sitten taas en voi kustantaa ja antaa heille kaikkea sitä mitä he tarttis ja haluis koska minä en tienaa enkä tuo

sitä leipää pöytään niin paljo ku tää tilanne vaatis.. et se on se ja sitte onhan tää tämmöstä tössöttelyä täällä yksinään keskenään kotona et semmonen sosiaalinen piiri puuttuu ja huomaa että mies tulee töistä kotiin ja puhuu siitä mitä työkavereitten kanssa on puhunu päivän aikana ja mitä on tapahtunu ja muuta ja sit mää kerron että mää tein jauhelihakeittoa niin se on se epäsuhta sosiaalisessa elämässä

Millasia tunteita herättää öö.. alemmuuden tunteita, huonommuuden tunteita kelpaamattomuuden tunteita, et.. välillä semmosia vähä epätoivooki että mitä jos tää tilanne jatkuuki ikuisesti että jos ei tää niinku muutukkaa.. nii mitä mä sitte keksin.. monenlaisia.

TAULUKKO 1. Esimerkki aineiston pelkistämisestä.

Alkuperäinen ilmaus aineistossa	Pelkistetty käsite
"masentaa siis sillei että tuntee että mä en kelpaa tai että mä en pysty"	Kelpaamattomuuden tunne
"Ihan jo siis rahalliset, taloudelliset jutut et et.. vielä kun on ansiosidonnaisella niin vielä mennään jotenkuten"	Taloudellinen pärjääminen
"onhan tää tämmöstä tössöttelyä täällä yksinään keskenään kotona et semmonen sosiaalinen piiri puuttuu"	Yksinäisyyden tunne

TAULUKKO 2. Alateemojen muodostus.

Pääteemaan "työttömyyden aiheuttamat tuntemukset" liittyvät alateemat	Teemoihin liittyvät käsitteellistykset
Ahdistuksen ja häpeän tunteet	<ul style="list-style-type: none"> • Häpeä • Salailu • Huonommuuden/kelpaamattomuuden tunteet • Epävarmuus työttömyyden jatkumisesta
Taloudelliseen ahdinkoon liittyvät tuntemukset	<ul style="list-style-type: none"> • Taloudellinen pärjääminen • Perheen elättäminen • Harrastusten rahoittaminen
Sosiaalsiin suhteisiin liittyvät tuntemukset	<ul style="list-style-type: none"> • Yksinäisyyden tunteet • Enemmän aikaa sosiaalisille suhteille
Työttömyyden koetut positiiviset tuntemukset	<ul style="list-style-type: none"> • "Uusi alku" • Lapset hyötyvät • Lisääntynyt vapaa-aika • Kiireettömyys

5.5 Eettiset ratkaisut

Tutkimusaineiston keräämisessä käytin hyödyksi sosiaalista mediaa ja Facebookia. Ilmoitin Facebookin puskaradio Jyväskylä -ryhmässä tutkimuksestani ja sain sitä kautta haastateltavani. Pyysin mahdollisia vapaaehtoisia haastateltavia ottamaan minuun yhteyttä yksityisviestillä, joten tutkittavia ei voi yhdistää näihin alkuperäisiin ilmoituksiini. Tutkittavien anonymiteetti on siis säilynyt koko tutkimuksen ajan. Puhelimitse tehdyt haastatteluäänitteet on litteroinnin jälkeen tuhottu ja myös litteroidut tekstit on tuhottu aineiston analyysin ja tulosten kirjoittamisen jälkeen. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 156) painottavatkin, että tutkimustietojen on pysyttävä salassa, eikä tutkittavien tietoja tule luovuttaa ulkopuolisille. Näin olen tutkimuksessani menetellytkin eli tätä tutkimusta varten kerätyt tiedot ovat täysin luottamuksellisia ja niitä on käytetty vain tämän tutkimuksen toteuttamiseen, minkä jälkeen ne on tuhottu. Hirsjärven ym. (2009, 23) mukaan tutkimuksen eettisiä lähtökohtia on se, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Tähän tutkimukseen osallistuvat ilmaisivat vapaaehtoisuutensa heti siinä vaiheessa, kun ottivat minuun yhteyttä Facebookin kautta. Tässä tutkimuksessa tutkittavien suojasta on huolehdittu Tuomen ja Sarajärven (2018, 128) mainitsemien lähtökohtien mukaisesti eli 1) heille on selvitetty tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja mahdolliset riskit 2) heillä kaikilla on ollut oikeus kieltäytyä tutkimuksesta tai keskeyttää se ja 3) osallistujille on kerrottu tarkoin mistä tutkimuksessa on kyse.

Yleensä tutkimuksessa vallitsee tutkijan ja tutkittavan välisessä suhteessa niin kutsuttu tiedon ja vallan epätasapaino, jolla tarkoitetaan sitä, että tutkijalla on valta siitä, mitä hän tutkittavalle kertoo ja mitä ei. Tästä epätasapainosta johtuen tutkija on eettisesti vastuussa tutkittavista koko tutkimuksen ajan. (Pelkonen & Louhiala 2002, 130.) Tämän tutkimuksen aineistonkeruume-

netelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua ja hoidin haastattelut puhelimitse eli en tavannut tutkittaviani kasvotusten. Vallan epätasapainon näkökulmasta puhelimesta tehdyt ei-kasvokkaiset haastattelut voivat olla jopa parempi keino kasvokkain tapahtuvaan haastatteluun verrattuna. Tutkimuseettisestä näkökulmasta tällaiseen ei-kasvokkaiseen tutkimukseen liittyy hyviä ja huonoja puolia (Kuula 2006, 174). Näihin hyviin puoliin kuuluu omassa tutkimuksessani juuri se, että puhelimitse toteutetut haastattelut mahdollistavat haastateltavien tasa-arvoisen kohtelun. En ole tavannut haastateltaviani koskaan, enkä tiedä heistä mitään muuta kuin sen, mitä haastattelujen ohella kävi ilmi. Minun ei ollut siis mahdollista tehdä haastateltavista minkäänlaisia ulkoisia tai muitakaan ennakko-olettamuksia, jotka olisivat saattaneet tahtomattakin vaikuttaa jollain tavalla haastattelun kulkuun.

6 TULOKSET

Tässä tulokset-luvussa käydään läpi aineiston analyysin tuottamia tutkimustuloksia. Luku rakentuu siten, että jokainen kolmesta teemasta käydään läpi omissa alaluvuissaan. Tämä alaluvut siis myös vastaavat jokainen omaan tutkimuskysymykseensä. Ensimmäinen alaluku koskee ensimmäistä teemaa eli ikääntyvien työttömien kokemia tuntemuksia työttömyydestä. Toisessa alaluvussa tarkastellaan sitä, millaisten asioiden ikääntyvät työttömät kokevat vaikuttavan heidän työllistymismahdollisuuksiinsa ja tämä luku vastaa tutkimuskysymykseen kaksi. Kolmas alaluku vastaa teemaa kolme eli ikääntyvien työttömien suunnitelmia koskien uudelleen kouluttautumista.

Tulosten esittämisen tukena käytän aineistosta poimittuja suoria lainauksia eli sitaatteja. Tuon kunkin sitaatin kohdalla esiin sen, kenestä haastatavassa on kussakin sitaatissa kyse. Olen koodannut haastateltavat yksinkertaiseen anonyymiin muotoon H1, H2 ja niin edelleen.

6.1 Työttömien kokemat tuntemukset

Tässä alaluvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen eli siihen millaisia ajatuksia ja tuntemuksia työttömillä on työttömyydestään. Aineiston analyysin jälkeen löysin tähän pääteemaan liittyen neljä alateemaa, jotka sisälisivät aineistossa toistuvasti esiintyviä työttömien kokemuksiin liittyviä asioita. Nämä alateemat koskivat 1. ahdistuksen ja häpeän tunteita, 2. taloudelliseen ahdinkoon liittyviä tuntemuksia, 3. sosiaalisiin suhteisiin liittyviä tuntemuksia sekä 4. positiiviset puolet työttömyydessä. Esittelen kunkin alateeman tämän kappaleen omilla alaluvuillaan.

TAULUKKO 1. Työttömien kokemat tuntemukset.

	Ahdistuksen ja häpeän tunteet	Taloudellinen ahdinko	Sosiaaliset vaikutukset	Positiiviset kokemukset
Työttömien kokemut tuntemukset	<ul style="list-style-type: none"> • Häpeä • Salailu • Huonomuus/kelpaamattomuus • Epävarmuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Taloudellinen pärjääminen • Perheen elättäminen • Harrastusten rahoittaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Yksinäisyyden tunteet • Enemmän aikaa sosiaalisille suhteille 	<ul style="list-style-type: none"> • "Uusi alku" • Hyöty lasten kannalta • Lisääntynyt vapaa-aika • Kiireetömyys

6.1.1 Ahdistuksen ja häpeän tunteet

Ensimmäinen alateema liittyi työttömien kokemuksiin ahdistuksen ja häpeän tuntemuksiin. Näiden tunteiden voidaan sanoa olevan aineistossani yleisimpiä työttömien kokemia tuntemuksia, sillä ne esiintyivät jollain tapaa jokaisessa haastattelussa. Useat haastateltavat toivatkin suoraan ahdistukseen ja häpeään liittyviä tuntemuksiaan.

No sitä häpeää, tietenki ja sitte tota vähä ahdistusta ja pelkoa sitäkin myös että kuinka kauan tää kestää ja miten tää loppuu ja mihin uskaltais lähtee. (H2)

No kyllähän se niinku masentaa siis sillei että tuntee että mä en kelpaa tai että mä en pysty, et tulee semmonen niinku tunne, että mua ei tarvita, semmonen tylsä olo niinku. (H3)

Yksi haastateltavista koki työttömyyden niin häpeällisenä, ettei ollut kertonut siitä vielä edes omille vanhemmilleen.

Häpeä on ehkä siinä nyt se suurin ja miun vanhemmat ei tiä vieläkkä mie oon tammikuusta saakka ollu työttömänä ja mie en oo vieläkkä niille kertonu, elikä se.. se on jonkinlainen häpee. (H2)

Myös toinen haasteltava toi esille, että omaa työttömyyttä hävetään ja jopa salataan muilta.

Sitä ehkä vähä piilottelee ja salailee ja kiertää vastauksia että miten töis menee "iha hyvin", vaihtaa puheenaihetta vaikkei oo enää töissäkkä.. et kyl se on häpeä ehkä.. se kuvaavin sana. (H5)

Osaltaan ahdistuksen tunteita koettiin lisäävän myös työttömyyteen liittyvät epävarmuuden tuntemukset.

Välillä semmosia vähä epätoivooki että mitä jos tää tilanne jatkuuki ikuisesti että jos ei tää niinku muutukkaa.. nii mitä mä sitte keksin. (H1)

Epävarmuus.. ja ja ja sellanen.. vähä niinku että ei oo enää sellanen (oma nimi) niinku oli ennen et.. mie en osaa sitä selittää et ku ite on itelleen nii suuri tuomari ja ite itteesä niinku piiskaa eniten, nii se aiheuttaa niitä tunteita et välillä tulee todella niinku ahdistavia ja epätoivon tunteita et ei hitto et mitenhän tää loppuu ja mihinhän tää loppuu ja millon tää loppuu. (H2)

Haastatteluissa tuotiin esiin myös kelpaamattomuuteen tai hyödyttömyyteen liittyviä tuntemuksia.

Se on vähä semmonen kellumistila, en oikein koe olevani kauheen tarpeellinen tai hyödyllinen siinä vaiheessa. [Työttömyys herättää] alem-

muuden tunteita, huonommuuden tunteita, kelpaamattomuuden tunteita. (H1)

Vähä semmonen turhautunu ja hyödytön fiilis pyörii tuolla kaupungilla muitten kans ja ku oot ollu aina töissä nii. (H4)

Ja se ku nykyään sinun pittää olla tottakai töissä että oot hyödyksi tälle maalle tai jos tämmönen raavas ukko vaan lojuu paikoillaan päivät pitkät nii eihän se oo kellekkää hyödyksi ku se sinun pittää olla töissä että oot tavallaan kunnon kansalainen. (H6)

Kyseisessä haastattelussa tulee osin myös ilmi se, että töissä olemista voidaan pitää "kunnon kansalaisen" mittarina. Hoitoalalla työskennellyt haastateltava toi epävarmuuteen liittyen esille kuitenkin sen, että hoitoalalla töitä on kyllä tarjolla, kunhan niihin uskaltaa vain tarttua.

Niinkun epävarmuus on hirveen suuri että onkohan musta enää oikeestaan mihinkää, nii se on semmonen.. et työttömyys loppuu varmaan sitte ku mie ite haluan.. et se on hoitoalassa se hyvä puoli että töitä on ihan jatkuvasti mut se että minkä niistä sit ottaa et mihin tuntee et omat rahat riittää nii.. se on se toinen juttu. (H2)

Kyseinen haastateltava toi esiin myös aiemmat negatiiviset kokemukset työelämässä askarruttavana tekijänä.

Vaikka mie uskallan tarttua siihen ensimmäiseen joka sitä tarjoo, nii tota se (työttömyys) varmaan loppuu sillon, mut se kynnyks tarttuu niihin on aika korkea et se johtuu ihan näist kokemuksista edellisistä työpaikoista et semmosist pettymyksistä ja selkäänpuukotuksista ja kaikista tämmösisistä. (H2)

Yksi haastateltavista kuitenkin toi ilmi, että osittain vapaaehtoisesti töistä jättäytyminen vaikutti niin, ettei häpeää ja ahdistusta niin paljon tuntunut verrattuna itsestä riippumattomista syistä irtisanomiseen.

Kyllähän se (työttömyys) tottakai hävettää että ku oot vaan sillee joutilaana mutta mullaki ku se vaikutti että mä osittain ite halusin lähtee menee nii sitä mieltii tai itelleen silleen hyväksyttää osittain että se ku on tää tilanne tällee tai että ku mä vähän niinku oisin varmaan töissä vieläki ellen ite ois niinku suostunu lähtee menee nii ei se ehkä ahista sillai ku mitä se varmaan ois jos oisin vaan saanu kenkää. (H6)

6.1.2 Taloudelliseen ahdinkoon liittyvät tunteet

Toiseen alateemaan olen kerännyt aineistoista sellaisia kohtia, joissa haastateltavat tuovat esiin työttömyyden aiheuttamaa taloudellista ahdinkoa. Nämä tunteet ovatkin varsin luonnollisia, kun ajatellaan, että töissä käydään, jotta oma (ja mahdollisesti perheen) elämä voidaan kustantaa. Työttömällä ihmisellä ei välttämättä enää olekaan varaa ylläpitää samanlaista elämää kuin ennen. Kysyttäessä työttömyyden vaikutuksista elämään taloudelliseen puoleen liittyvät asiat tulevatkin haastatteluissa ensimmäisenä esiin.

Ihan jo siis rahalliset taloudelliset jutut et et.. vielä kun on ansiosidonnaisella niin vielä mennään jotenkuten vaikka se tietysti tipahti jo puoleen niinku tulot mut se että ku työttömyys pitkittyy nii sitte siinä aina puskee se että sitte ku se ansiosidonnainen loppuu niin mitäs sitten et sit se raha on tosi pieni ja kuitenkin sitte kolmilapsinen perhe ku meilläki on niin sitä kuitenkin tarttis sitä rahaa nii se on semmonen ehkä suurin. (H1)

Rahankäyttöä joudutaankin työttömyyden kohdatessa miettimään tarkemmin.

Ja sit se et ei tuu sitä, niitä tuloja, elikä nyt nää rahat mitä viimesimmästä paikasta tuli lomarahat ja kaikki nii ne on kultaaki kallimpaa et laskee ihan kympeissä et mitä aina ostaa. (H2)

Ja tietenki se merkitsee myös rahattomuutta että et sitte on tosi tiukkaa niinku elämä ja ei se sinänsä niinkun jos on asunto ja katto pään päällä ja saa sitä toimeentulotukea ja asumistukea ja kaikkea palveluita nii sittehän sitä niinku pärjää ja se ei haittaa sinänsä mutta se että ku ei oo yhtää ylimäärästä niinku mihinkään nii se harmittaa. (H3)

Toisesta haastattelusta ilmenee, että vaikka puoliso olisikin hyvätuloinen, omia tuloja pidetään silti välttämättöminä.

Et vaik on avopuoliso hyvätulonen tässä samassa niinku ruokakunnassa mutta että se että.. enhän mie voi häneltä joka paikkaan rahaa pyytää ja sit se että ku hänenki kanta on että töitä pitäs tehdä nii sitä joutuu elää aika silleen niinku.. niukasti ja sit ku se kaikki matkat, turha suunnitella mitää reissuja mihinkää.. et se on.. varmaan se rahattomuus nii.. on siinä aika iso osa. (H4)

Joissain haastatteluissa tuotiin ilmi, että työttömyysaikanaan ei itselle tärkeistä asioista kuitenkaan haluttaisi tinkiä.

Et ku on kuitenkin niinku auto olemassa ja se maksaa se pitäminen vaikket sä ajais metriäkää nii se pitäminen maksaa ja mä en millää haluais hävittää sitä koska mä tarvin sitä välillä tosi paljon. (H3)

Mulla ku on ollu tuo jokkis aina tai semmonen harrastus joka johon menee rahaa nii se on vähä nyt sillai että pitää miettiä kuinka tai miten sitä viittää jatkaa ku rahahommat on tässä tilanteessa miten on mutta ku sitä ei tekis mieli jättääkää ku sitä on aina harrastanu ja ku se on edelleen tärkeä. (H6)

Haastatteluista tuli myös esiin se, että omalla rahankäytöllään voi helpottaa taloudellista tilannetta työttömänä.

Niihän se tietenkin on että ihan samallain ei voi enää rillutella vaan niinku tajuaa sen että nyt pitää jostaki säästää ja johonki asioihin ei voi enää samalla tavalla laittaa rahaa ja se on tymeä tietenkin ku on noita harrastuksiakin mutta niinku se on vaan pakko tehdä että pärjää tiiäkö. (H4)

6.1.3 Sosiaalisiin suhteisiin liittyvät tuntemukset

Kolmas alateema koskee sitä, millaisia sosiaalisiin suhteisiin liittyviä tuntemuksia haastateltavat toivat esiin. Sosiaalisiin suhteisiin liittyvistä tuntemuksista kävi ilmi se, että haastateltavat kokivat työttömyyden sekä aiheuttavan yksinäisyyden tuntemuksia, että myös positiivisella tavalla vaikuttavan sosiaalisiin suhteisiin. Osa haastateltavista toi esiin työttömyyden vaikutuksen sosiaalisen piirin kaventumisessa.

Ja sitte onhan tää tämmöstä tössöttelyä täällä yksinään keskenään kotona et semmonen sosiaalinen piiri puuttuu ja huomaa että mies tulee töistä kotiin ja puhuu siitä mitä työkavereitten kanssa on puhunu päivän aikana ja mitä on tapahtunu ja muuta ja sit mää kerron että mää tein jauheliha-keittoa niin se on se epäsuhta sosiaalisessa elämässä. (H1)

Enää ei näe ihmisiä samalla tavalla tai ku jos alat laskee ne naamat joita näät päivän aikana nii se on lähempänä nollaa ku kymmentä keskimäärin. (H5)

Eräs haastateltava taas koki, että työttömyys tuo lisääntyneen vapaa-ajan kautta apua sosiaalisten suhteiden hoitamiseen erityisesti sukulaisten kanssa.

Ja sitte mullon näe lapsenlapset tässä kenen mä käyn sen pojan kanssa uimassa kerran viikkoon ja sillä hoidan myös omaa kuntoani ja sitte isän

luona käyn siivoomassa et mulla ei ois ees aikaakaa eikä voimia tehdä näitä kaikkia jos mä oisin töissä koko ajan, et sikäli työttömyys tavallaan myös niinku tuo sitä sosiaalista elämää ja semmosta toisenlaista hyvinvointia kun mitä rahallinen hyvinvointi on, psyykkistä hyvinvointia. (H3)

Yksi haastateltavista koki huonona puolena sen, ettei enää näe työkavereita, mutta toisaalta työttömyys on muuttanut ainoastaan sen, että nyt tapaamiset entisten työkavereiden kanssa täytyy sopia itse.

Onhan se tympeää ku ei nää niitä samoja äijiä joita tottunu kattelee vuodesta toiseen mutta tai siis me kyllä joittenki kans nähään muutenki ku meitä on monta ukkoa nyt samaan aikaan työttömänä tällä hetkellä nii me kyllä käyään kaljalla tai jotai muuta että kyllä ei se työttömyys tarkota pelkästään että ei näkis ketää mutta pitää niinku vaan ite sopia kaikkee töiden ulkopuolella että se ei tuu automaattisesti niinku ennen. (H6)

6.1.4 Työttömyyden koetut positiiviset vaikutukset

Työttömyyden ei siis aineistossani koettu vaikuttavan pelkästään negatiivisesti elämään, vaan myös positiivisia vaikutuksia tuotiin ilmi. Positiiviset vaikutukset liittyivät esimerkiksi perheeseen ja muihin sosiaalisiin suhteisiin. Eräs haastateltava koki, että työttömyydestä hyötyvät perheen lapset lisääntyneen vanhemman läsnäolon kautta, mutta toisaalta taas koettiin, että ei pystytä antamaan heille niin paljon kuin itse haluttaisiin.

Tietty lapsethan hyötyy siitä ja lapset tykkää siitä ku on joku vanhempi kotona ja aikuinen kotona mut siellä kuitenkin siellä taustalla on se että.. se tavallaan niin kivaa ku se on mut sitten taas en voi kustantaa ja antaa heille kaikkea sitä mitä he tarttis ja haluis koska minä en tienaa enkä tuo sitä leipää pöytään niin paljo ku tää tilanne vaatis. (H1)

Toinen haastateltava, jolla oli työelämästä ja aiemmasta työyhteisöstä negatiivisia kokemuksia koki työttömyyden myös helpotuksena ja eräänlaisena ”loppuna” edellisille kokemuksille.

Semmonen helpotus et ku on päässy siitä työstä mistä irtisanouduin nii siitä irti et se helpotuksen tunne tulee ehkä nyt vasta et aluks oli se kauhu ja järkytys et apua mitä mie nyt teen ku ei oookaa enää töitä et mie lähin kävelee täältä, nyt alkaa tulee vähä se helpotus että nyt on niinku se ohi, ei tarvi enää jännittää sitä. (H2)

Osa haastateltavista koki työttömyyden positiivisen vaikutuksen ennen kaikkea lisääntyneen vapaa-ajan kautta.

Työttömyys tietysti merkitsee vapaata, siis et on vapaa-aikaa paljon ja voi tehdä sitte taas semmosia kivoja asioita mitä ei oo niinku silloin aikaa tehdä ku on työhön sitoutunu ... että kyllähän mää riemuitsen niinku työttömistä päivistä että mulla on aikaa istua kotona ja opiskella ja nukkua pitkään ja levätä ja siis silleen se on tässä tilanteessa nyt hyvä asia. (H3)

Kyllähän se kelpaa nyt ku ei kello kilaha ennen sianpieremää nii saa sitte virkeenä häärätä niitä omia juttuja ja omia harrastuksia voi sillain rauhasa tehdä ilman että on mitää kiirettä sillai mihinkää. (H6)

6.2 Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät

Toiseen pääteemaan olen kerännyt aineistosta asioita, jotka koskevat sitä, milloin asioiden ikääntyvät työttömät uskovat vaikuttavan työllistymismahdollisuuksiinsa niitä heikentävästi tai parantavasti. Tämän pääteeman alle muodostui kolme alateemaa, jotka koskivat 1. ikää 2. aktiivista työnhakua ja omaa asennetta ja 3. koulutusta/kouluttautumista.

TAULUKKO 2. Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät.

	Ikä	Aktiivisuus/asenne	Koulutus
Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät	<ul style="list-style-type: none"> • Suora negatiivinen vaikutus • Ei enää ”pelkoa” äitiyslomasta • Iän tuoma kokemus 	<ul style="list-style-type: none"> • Työnhaun aktiivisuus • Avoin erilaisille töille • ”Ajan tasalla” pysyminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Oma koulutus ”vääränlaista” • Kouluttautumisen tuomat mahdollisuudet

6.2.1 Iän vaikutus työllistymismahdollisuuksiin

Omiin työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavista tekijöistä kysyttäessä esitettiin useassa haastattelussa melkein heti ikä. Iän ajateltiin useassa haastattelussa vaikuttavan negatiivisesti omiin työllistymismahdollisuuksiin, mutta myös joi-tain hyötyjä erityisesti naisten kohdalla iästä ajateltiin olevan. Eräs haastateltava toi iän esiin kouluttautumiseen liittyvien ajatusten yhteydessä.

Ikä on vähä sillee tai ku ei enää oikeen tekis mieli kauheesti lisää kouluksia käydä tai sillee ei oikeen ehtiskää ku sitä ikää jo on et näkisin että se vaikuttaa vähä sillee se ikä jo että ei enää ehi takas työelämään. (H4)

Toinen haastateltava toi myös iän esille, mutta hän ei ilmeisesti pitänyt sitä isoimpana haittaavana tekijänä.

No varmaan sairaudet.. ja ikä.. ja ulkonäkö, siis kyllä ne niinku monessa paikassa kattoo että voiko ton näköstä ihmistä laittaa kassalle töihin, että niinku ei ihan kaikkee voi. (H3)

Kyseinen haastateltava kuitenkin koki, että iästä naisena on myös hyötyä siinä mielessä, että äitiyslomalle jäämistä ei enää ”pelätä”.

Tässä iässähän ei enää synnytystä pelätä ku mä oon yli viiskymppinen että sitä ei oo niinku sitä että olis lähössä äitiyslomalle heti ku pääsee töihin. (H3)

Toinenkin haastateltava toi iän suoraan esiin työllistymismahdollisuuksia haittaavista tekijöistä kysyttäessä ja uskoi sen yleisesti haittaavan ikääntyviä.

Semmonen mikä varmaan kaikilla tässä vaiheessa niin ikä ihan selkeesti. (H1)

Kuitenkin tämäkin haastateltava koki myös, että iästä on myös hyötyä. Hän koki erityisesti iän tuoman kokemuksen hyötynä. Myös tämä haastateltava koki iän tuomana hyötynä sen, että lapsentekoa ja äitiyslomalle jäämistä ei enää mietitä.

Ja ku kuitenkin sitä iän tuomaa kokemusta on jo niin työnantajaki hoksaa sen ettei tää oo mikää nuori työnhupakko enää ... Onhan se tietenki se että pomon ei tarvi ainakaa miettiä että millon tehään lapset ja millon jäähään äitiyslomalle. (H1)

6.2.2 Aktiivinen työnhaku ja oma asenne

Toinen alateema koski haastatteluissa esille tulleita asioita, jotka liittyivät aktiiviseen työnhakuun ja/tai omaan asenteeseen. Aktiivista työnhakua pidettiin omia työllistymismahdollisuuksia parantavana tekijänä. Työllistymismahdollisuuksiin uskottiin vaikuttavan myös oman asenteen, niitä heikentävänä tai parantavana tekijänä. Eräs haastateltava koki, että aktiivinen työnhaku ja se, että on valmis ottamaan avoimin mielin erilaisia töitä vastaan auttaa työmarkkinoilla.

Se niinku että hakee ja hakee ja hakee niitä töitä ja se että ei oo niin kranttu sen puolesta että millasta työtä lähtee sitte tekee. (H1)

Toinen haastateltava koki tärkeäksi sen, ettei jää lepäämään laakereilleen vaan pitää itsensä koko ajan ikään kuin ajantasalla.

No tota.. oma aktiivisuus on ainaki mikä tulee mieleen nii tota omaaloitteisuus, aktiivisuus ja tämmönen ittesä niinku asioissa kiinni pitäminen ja niinku uteliaisuus et se säilyis niitä tiettyjä asioita kohtaan että ei unoha niitä et semmonen kiinnostus se ei tarkota pelkästään sitä et kattoo pelkästään 24h telkkarista sairaalajaksoja vaan se niinku ittesä kouluttaminen ja semmonen et sitte jos antaa periks nii tähän on hirveen kiva jäähä tää on siit hyvä asema tää työtön että sie voit itestäs saaha vaikka sairaseläke-diagnoosin jos sie haluat et se on suomessa todella helppoo mut tarvii tota pitää olla aika niinku aktiivinen ja kiinnostunu asioista ja.. et se on ehkä tota.. aika.. semmonen tärkeä juttu. (H2)

Kyseinen haastateltava toi esiin myös sen, että eläkkeelle jääminenkin voi tuntua houkuttelevalta ja se voi olla ”helppoa”. Yksi haastateltavista koki erityisesti oman sinnikkään asenteen olevan avainasemassa työllistymistä ajatellen.

Ja tietää sen että enää ei ehkä tärppää tai niinku sillee nii helposti nii pitää vaan jaksaa jatkaa ja olla silleen että tuoda esiin sen että miks ois just se paras mihinki hommaan ku sun pitää olla paljo sinnikkäämpi nyt tässä iässä ku et enää saa töitä niin helposti ku joskus että tuot sen oman asenteen ja niinku sen esiin että miksi just sinä. (H4)

6.2.3 Koulutuksen merkitys

Kolmas alateema koski koulutuksen merkitystä omiin työllistymismahdollisuuksiin. Oma koulutus näyttäytyi haastatteluissa usein puutteellisena ja sen

merkitys tiedostettiin. Myös uudelleen kouluttautumisen merkitys useissa haastatteluissa tiedostettiin. Kouluttautumiseen liittyvät motivaatiot olivat hieman erilaisia haastateltavilla. Useampi haastateltavista koki, että heidän koulutuksensa ei vastaa sitä, mitä sen ehkä pitäisi olla.

Koulutus on sellanen että tuntuu että se ei vastaa sitä mitä sen pitäis olla, ja ku ei kuitenkaa voi lähtee kouluttautumaankaa ihan mihin vaan ku on perhe mutta joo se koulutus ei oo sellanne millanen tuntuu että se pitäis olla et tuntuu et se et mitä koulutusta itsellä on nii se on tällä hetkellä vääränlaista. (H1)

Joo eihän tässä oo liikaa koulunpenkillä istuttu että kyllähän sitä ku miettii nii varmasti löytyy aina joku nuori jamppa tilalle jolla on niitä papereita ja tutkintoja taskussa vaikka muille jakaa. (H6)

Osa haastateltavista oli myös parasta aikaa kouluttamassa itseään lisää.

Ja sitte se tavallaan ittesä kouluttaminen, et nythän mulla on koko ajan tossa, ostin (aikuisopistosta) oman lisenssin et it-luvat pitäis suorittaa mutta aika huonosti oon saanu tehtyä, et en oo jaksanu laskea matikkaa.. mutta just se, että ku kouluttautus vaan lisää nii tuntuu että se vois viiä taas eteenpäi. (H2)

Myös toinen haastateltavista oli kouluttautumassa (palveluohjaaja) ja uskoi, että kouluttautumisen kautta hän pääsisi vielä takaisin työelämään kiinni.

Mää oon 55 mulla on kymmenen vuotta vielä työikää niinku jälellä eläkkeeseen asti niin et jos mä saisin tosta ammatin, palveluohjaajan ammatin nii mä pystysin tekee vielä kymmenen vuotta töitä että kyllä se motivoi opiskelemaan. (H3)

6.3 Ikääntyvien työttömien kouluttautumismotivaatiot ja suunnitelmat

Kolmanteen pääteemaan ikääntyvien kouluttautumismotivaatiot ja suunnitelmat kuuluvat aineistosta löytämäni asiat, jotka liittyvät ikääntyvien työttömien motivaatioon ja asenteeseen koskien uudelleen kouluttautumista. Lisäksi olen halunnut selvittää, millaisia suunnitelmia tutkittavilla on uudelleen kouluttautumisen suhteen. Näitä tuloksia olen koonnut tämän kolmannen pääteeman alle. Tähän pääteemaan liittyvät alateemat koskivat 1. Kouluttautumisalaaan liittyvät tekijät 2. Positiivinen asenne kouluttautumiseen 3. Kielteinen asenne kouluttautumiseen. Kouluttautumismotivaatiot sekä suunnitelmat kouluttautumiseen liittyen vaihtelivat haastateltavien välillä. Pääasiassa uudelleen kouluttautumiseen suhtauduttiin kuitenkin positiivisesti, vaikka itsellä ei olisikaan enää aikomuksena kouluttautua. Osa haastateltavista siis koki, ettei halukkuutta tai kiinnostusta kouluttautumiseen enää ole.

	Alaan liittyvät tekijät	Positiivinen asenne	Kielteinen asenne
Kouluttautumismotivaatio/suunnitelmat	<ul style="list-style-type: none"> • Alan vastattava jollain tavalla omaa alaa • Uuteen alaan ei enää kiinnostusta 	<ul style="list-style-type: none"> • Koulutuksen itseisarvo • Hyöty työmarkkinoilla 	<ul style="list-style-type: none"> • Kouluttaminen alkaa jo riittää • Vanha koira ei opi uusia temppuja

6.3.1 Kouluttautumisalaan liittyvät tekijät

Haastatteluista tuli ilmi, että kouluttautumista pidettiin yleisesti tärkeänä asiana ja sen merkitys tiedostettiin. Alan, jolle mahdollisesti lähdettiin uudelleen kouluttautumaan haluttiin kuitenkin olevan ainakin jollain tapaa omaa aikaisempaa koulutusta vastaava.

Kokonaan uutta alaa ei haluisi lähteä.. että kouluttautua vois joo mutta semmosta mikä on jo tuttua. (H5)

Varmasti se tois taas avaimia sinne työmarkkinoille mutta semmonen niinku ajatus on ollu että se on oltava se omaan osaamiseen liittyvä työ tai siis ettei kannata.. ei voi tän ikänsä lähteä enää vaihtaa välttämättä alaa mutta siis oon kuiteski vähä funtsinu että mulla ei ehkä riitä enää kiinnostus (kouluttautumiseen). (H6)

Oon just tos nyt ku on nää yhteishaut menossa niin kattonu näitä jatkojuttuja elikkä ymkia elikkä ylempää ammattikorkeaa tai sitte yliopistoon tai

sitte lähteä vaihtaa johonki toiseen alaan elikkä siis semmonen mikä liittyy hoitotyöhön. (H2)

Kyseinen haastateltava siis suhtautui positiivisesti kouluttautumiseen, mutta hän halusi kuitenkin, että kouluttautumisala liittyy edelleen hoitotyöhön, jota hän on tehnyt.

No ehkä juu no mitä mie sanoin mut sit ne jollai lailla täytyy liittyä ehkä tähän mun oman alaan elikkä liittyy ihmisiin ja hoitamiseen et miehän en oo mikää matemaatikko enkä oo mikää tekniikan ihminen, et kyllä ne on niinku jollai lailla hoitotyöhön tai, tämmöseen humanitääriseen työhön, johonki tällaseen liittyvää jollai tapaa kuitenkin. (H2)

6.3.2 Positiivinen asenne kouluttautumiseen

Suurin osa haastateltavista suhtautui positiivisesti uudelleen kouluttautumiseen ja tiedostivat sen merkityksen. Eräs haastateltava, jolla oli myös palveluohjaajan opinnot parhaillaan menossa, suhtautui kouluttautumiseen positiivisesti ja hän koki opiskelun voimaannuttavana. Kyseinen haastateltava oli jopa valmis vielä uuteen koulutukseen.

Erittäin positiivisesti, siis todellakin kannattaa kouluttautua, koska vaikka sää et sitä ammattia ikinä sais niin sää saat siitä opiskelusta hirveesti semmosta vauhtia elämään ja semmosta tsemppiä että hitto mää vielä pystyn ja jaksan ja osaan ... no toivottavasti valmistun tässä, huhtikuussa pitäs valmistua ja jouluna sitten tota viimestään pitäs saaha kaikki tehtyä että kyllä mää siihen mennessä ainaki valmistun että täytyy sanoo että tää on niin iso tää opinnäytetyö kyllä että että ihan tukehtua meinaa mutta ei sitä auta mää oon paljo kirjottanu... kyllä mää vieläki mietin, että mitä hän sitä seuraavaksi opiskelis. (H3)

Siis suhtaudun vaikka oon 51 nii suhtaudun niinku koulutukseen positii-
visesti et oon kattonu myös opiskelupaikkoja et sitäkö ei oo poissuljettu.
(H2)

Yksi haastateltavista oli vielä innokas kouluttautumaan, kunhan hän keksisi
mitä voisi opiskella.

Intoa ois joo mutta vähä semmonen ongelma niinku nuorilla joskus on et-
tä ku keksis vaan sen oman jutun tai niin.. kyllähän se varmasti auttais
taas ku kartuttais osaamista. (H5)

Toisella haastateltavalla oli hieman ristiriitainenkin suhtautuminen kouluttau-
tumiseen, sillä hän ei välttämättä sitä halunnut tehdä, mutta tiedosti sen tär-
keyden.

Niinku sanoin niin tää ikä vähä mietityttää jos lähtis opiskelee ku toisaalta
oisko se enää vaivan arvosta mutta sitte taas mieltii että se aika menee äkkiä
vaan tyhjäntoimittamiseen niin hyödyllistähän ois ku kävis jonku koulutuk-
sen että en sano niinku kokonaan ei. (H4)

6.3.3 Kielteinen asenne kouluttautumiseen

Kaikki haastateltavat eivät suhtautuneet yhtä innokkaasti mahdollisuuteen uu-
delleen kouluttautumiseen. Eräällä haastateltavalla oli vaikeuksia motivoitua
enää kouluttautumiseen, sillä hän koki, että oli tehnyt sen jo niin monta kertaa.

Suhtautuminen koko kouluttautumiseen kyllä alkaa olla sellanen tilanne
että tehny sen niin monta kertaa että mieltii koska se on liian usein tai että
kuinka monta kertaa se pitää tehdä. (H1)

Eräs toinen haastateltava oli sitä mieltä, että kouluttautuminen hänen iässään ei ole enää vaivan arvoista.

Ja tosissaan nii sitä on jo siinä iässä, että kannattaako vanhan koiran enää uusia temppuja opetella tai ku se eläkekään ei enää niin kaukana tulevaisuudessa oo että sitä näkis kokonaan uusiks alkaa itteä opetuttamaan johonki. (H6)

7 POHDINTA

Tässä luvussa käyn vielä läpi tutkimukseni tuloksia ja peilaan niitä hieman aikaisempien tutkimusten tuloksiin. Luku etenee niin, että aluksi vedän yhteen aineistostani saadut tulokset, minkä jälkeen käyn läpi niitä aikaisempien tutkimusten valossa. Lisäksi tässä luvussa käsittelen hieman tutkimukseni luotettavuutta sekä jatkotutkimushaasteita.

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimukseni aineistosta kävi ilmi, että ikääntyvien työttömien kokemat tuntemukset ovat erilaisia ja jotka voivat olla sekä negatiivisia että positiivisia. Aineistossani useimmin esiintyneet tunteet olivat häpeän ja ahdistuksen tunteet, joita ilmeni ainakin joillain tasolla kaikilla kuudella haastateltavalla. Ahdistuksen tuntemuksiin suhtauduttiin kuitenkin hieman eri tavoin. Näihin tunteisiin liittyi vahvasti muun muassa tulevaisuuteen liittyvät epävarmuuden tunteet sekä kelpaamattomuuden ja hyödyttömyyden tunteet. Monessa haastattelussa tuotiin ilmi se, että työssäkäynnin oletetaan olevan yhteiskunnan normi ja siitä poikkeaminen tuottaa tietynlaista leimaantumista. Työttömyyttä saatettiinkin hävetä niin paljon, että sitä jopa salailtiin muilta. Ahdistuksen ja häpeän tunteisiin voi kuitenkin vaikuttaa myös se, onko työelämästä poistuminen ollut vapaaehtoista vai ei. Kuten McGannin ym. (2016) tutkimuksessa myös omassa aineistossani ne, joilla työelämästä poistuminen oli osaltaan myös vapaaehtoista, eivät kokeneet yhtä paljon ahdistuksen tunteita kuin ne, joilla vapaaehtoisuutta ei ollut.

Työttömyys aiheuttaa tulosten perusteella myös taloudellista ahdingkoa, jota voidaan pitää myös melko luonnollisena tuntemuksena säännöllisten tulojen selvästi pudotessa. Omia menoja joudutaan työttömäksi jäämisen

jälkeen laskemaan tarkemmin ja välttämättömyyksiä punnitsemaan tarkasti. Taloudelliseen ahdinkoon liittyen kuitenkin todettiin, että taloudelliseen ahdinkoon sopeutuakseen täytyy oppia elämään säästävämmin. Tuloksista kävi myös ilmi se, että omista itselle rakkaista harrastuksista ei haluttaisi luopua työttömyyden kohdatessakaan. Kuten aiemmissa tutkimuksissa myös omassani taloudellinen ahdinko oli suurimpia työttömyyden aiheuttamia tuntemuksia. Kuitenkin aiemmissa tutkimuksissa työuran loppupuolella yli 45-vuotiaat usein nostavat sosiaaliset suhteet ja mielenkiintoiset tehtävät tärkeimmiksi asioiksi työssä työn taloudellisen merkityksen vähetessä (Ruoholinna 2009).

Kolmanteen alateemaan liittyvät tuntemukset koskivatkin sosiaaliin suhteisiin liittyviä tuntemuksia. Myös tähän alateemaan liittyvät tuntemukset olivat aineistossa sekä positiivisia että negatiivisia. Työttömyyden koettiin osaltaan aiheuttavan yksinäisyyden tuntemuksia, kun tuttua työyhteisöä ei enää ympärillä olekaan. Toisaalta haastatteluissa tuotiin myös esiin se, että työttömänä vapaa-ajan lisääntyessä on myös enemmän aikaa hoitaa sosiaalisia suhteitaan muun muassa sukulaisten kanssa. Haastatteluissa tuotiin esiin myös se, että työttömyys ei vaikuta (entisten) työkavereiden tapaamiseenkaan muulla tavalla kuin, että nykyään tapaamiset täytyy sopia itse. Tulosten perusteella on siis paljon myös itsestä kiinni, kuinka paljon työttömyys vaikuttaa sosiaaliin suhteisiin. Sosiaaliin suhteisiin liittyvät tuntemukset tässä tutkimuksissa peilautuvat jonkin verran aikaisempiin tutkimuksiin. Van Der Meerin (2012) tutkimuksessa työssä oleminen oli muun muassa sosiaalisten kontaktien kautta yksi isoimmista subjektiiviseen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä ja sen merkitys oli miehillä isompi kuin naisilla. Silvennoisen (2007) tutkimuksessa työttömyys varsinkin miesten kohdalla rapautti sisältäpäin sosiaalisia verkostoja ja aiheutti yksinäisyyden kokemuksia. Tässä tutkimuksessa suurin osa tutkitavista kuitenkin oli naisia, joten tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista myös verrata ikääntyvien miesten ja naisten kokemuksia ja tuntemuksia työttömyydestä.

Neljäs alateema työttömyyden aiheuttamiin tuntemuksiin liittyen koski työttömyyden koettuja positiivisia vaikutuksia. Työttömyyttä ei siis koet-

tu pelkästään negatiivisena vaan se koettiin myös positiivisena asiana esimerkiksi lasten kannalta. Lasten katsottiin hyötyvän siitä, että vanhempi on koko ajan kotona. Toisaalta kuitenkin myös ajateltiin, että työttömyyden vuoksi lapsille ei pystytä antamaan niin paljon kuin haluttaisiin. Työttömyys saatettiin kokea myös vapautena pitkään piinanneesta työyhteisöstä. Työttömyys koettiin ikään kuin jonkun päättymisenä ja uutena alkuna, jos aiemmasta työyhteisöstä oli negatiivisia kokemuksia. Työttömyyden positiivisena puolena koettiin myös lisääntynyt vapaa-aika, jolloin omille harrastuksille jää enemmän aikaa. Esille tuotiin myös se, ettei enää tarvitse herätä välttämättä aikaisin aamulla, mikä vaikuttaa osaltaan yleiseen jaksamiseen. Joissain aiemmissa tutkimuksissa onkin korostunut se, että työttömyyteen suhtautumisella ja työttömän ajankäytöllä on merkitystä ikääntyvän työttömän arjessa (McGann. ym 2016; Silvennoinen 2007).

Toinen tutkimuskysymyksen koski työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavia tekijöitä. Haastateltavat pitivät työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä tärkeimpinä ikää, aktiivista työnhakua ja omaa asennetta sekä koulutustaustaa. Kuvajan (2011, 16) mukaan aiemmissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että välttämättä edes aktiivinen työnhaku, hyvä koulutus tai osallistuminen työvoimapolitiittisiin aktivointitoimenpiteisiin ei paranna merkittävästi ikääntyvien työttömien työllistymisen todennäköisyyttä. Lisäksi Jauhiainen & Rantala (2011, 24) ovat todenneet, että ikääntyvillä työttömällä mahdollinen jäljellä oleva työura on lyhyt, joten työstä saatava hyöty on pienempi kuin nuorilla. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että ikääntyvät työttömät eivät etsi uutta työpaikkaa niin aktiivisesti kuin nuoret työttömät. Lisäksi työntekijän inhimillinen pääoma vanhenee työttömyyden pidentyessä, mikä voi heikentää mahdollisuuksia työllistyä uudelleen. Myös pitkäkestoinen työttömyysturva voi vaikuttaa yksilön toimintaan työmarkkinoilla muun muassa vähentää työnhaun aktiivisuutta ja voi johtaa työmarkkinoilta vetäytymiseen. (Jauhiainen & Rantala 2011, 24.) Omassakin aineistossa tuli esiin se, että eläkkeelle jääminen voisi olla ”helppo” vaihtoehto työelämästä poistumiseen, mutta sitä ei oltu kuitenkaan toteutettu. Tähän tutkimukseen valitut haastateltavat olivat tutkimuksen

tekemisen hetkellä työttömiä, eikä heiltä vaadittu tutkimukseen osallistuakseen pidempää työttömyysputkea. Työttömyys erityisesti pitkittyessä aiheuttaa ongelmia työttömän elämässä muun muassa terveydelle, ja tulevaisuudessa olisi-kin mielenkiintoista tutkia, millä tavalla työttömien tuntemukset työttömyydestä kehittyvät työttömyyden pitkittyessä.

Työllistymismahdollisuuksia haittaavana tekijänä ikä tuli suoraan esille useammassa haastattelussa, mutta ei kaikissa. Iän vaikutus uudelleen työllistymisen vaikeuteen on tuotu esille aiemmissakin tutkimuksissa, sillä iän myötä uudelleen työllistyminen on vaikeampaa (Hämäläinen ym. 2005; Axelrad ym. 2018). Aineistossani sinnikästä asennetta yhdistettynä aktiiviseen työnhakuun pidettiin myös tärkeinä asioina. Haastatteluista tuli ilmi, että on tärkeää pitää omia tietoja ja taitoja ajan tasalla ja tässä yhteydessä myös kouluttautumisen merkitystä korostettiin. Useassa haastattelussa oman koulutuksen merkitys tiedostettiin ja osa haastateltavista pitikin omaa koulutustaustaansa puutteellisenä ja työllistymistä vaikeuttavana tekijänä. Aiemmissa tutkimuksissa onkin havaittu, että matalammin koulutetuilla uudelleen työllistyminen on vaikeampaa (Jolkkonen ym. 2016; Axelrad ym. 2018).

Kolmas pääteema liittyi ikääntyvien työttömien kouluttautumismotivaatioihin ja suunnitelmiin. Kouluttautumiseen suhtauduttiin ylipäänsä melko positiivisesti, vaikka osa myös koki, että heidän iässään uudelleen kouluttamista ei pidetty enää hyödyllisenä. Myös aiemmissa tutkimuksissa (Silvennoinen 2007; Julkunen & Pärnänen 2005) on ilmennyt samankaltaisia tuloksia liittyen ikääntyvien ja erityisesti eläkeikää lähestyvien kouluttautumismotivaation vähenemiseen. Aineistoni haastateltavista kaksi oli kuitenkin parasta aikaa kouluttautumassa lisää ja he uskoivat sen auttavan pitämään heidät vielä kiinni työelämässä. Myös osa muistakin haastateltavista totesi koulutuksen olevan edelleen yksi vaihtoehto.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta puhuttaessa hyvin äkkiä nousee esiin kysymykset totuudesta ja objektiivisesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 131). Tässä kappaleessa käyn läpi tutkimukseen liittyviä luotettavuusperiaatteita ja punnitsen oman tutkimukseni luotettavuutta. Lisäksi käyn tässä kappaleessa läpi jatkotutkimushaasteita liittyen omaan aiheeseeni.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkoituksena on ollut selvittää, millaisia kokemuksia yli 45-vuotiailla työttömillä on työttömyydestään sekä millaisten asioiden ikääntyvät työttömät kokevat vaikuttavan heidän työllistymismahdollisuuksiinsa. Lisäksi on tutkittu ikääntyvien työttömien kouluttautumismotivaatiota ja suunnitelmia. Tutkimukseni tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että tarkoituksena on ollut ainoastaan tarkastella ja ymmärtää tutkittavien omia kokemuksia eikä kokonaisii ilmiöitä tai niiden välisiä korrelaatioita. Lisäksi tutkimukseni aineisto rajautuu vain tietyltä Suomen alueelta (Jyväskylän seutu) kerättyihin haastatteluihin, joten tuloksia ei voida yleistää koko Suomen yli 45-vuotiaita työttömiä koskeviksi. Pieneltä alueelta kerättyjen tulosten sovellettavuuteen liittyy se ongelma, että työttömyydessä on yleisesti alueellisia eroja. Lisäksi omassa tutkimuksessani haastateltavista 5 oli naisia ja 1 oli mies, vaikka tilastollisesti Suomessa työttömiä on miehissä enemmän kuin naisissa. Tämäkin seikka tulee ottaa huomioon, kun mieltii tulosten sovellettavuutta. Naisten ja miesten väliset erot työttömyyteen suhtautumisessa ja sen vaikutuksissa voivat myös vaihdella. Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista selvittää niitä asioita, joita miehet ja naiset kohtaavat työttömänä sekä sitä, millä tavalla miehet ja naiset eroavat työttömyydessä selviytymisessä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta tarkastellessa on aina myös otettava huomioon se, että siinä voi vaikuttaa tutkijan omat ominaisuudet (sukupuoli, ikä, uskonto, poliittinen asenne yms.) eli tutkija on tutkimusasetelman luoja ja tuloksien tulkitsija (Tuomi & Sarajärvi 2018, 132). Minun tulee siis tutkijana tiedostaa omat asenteeni ja ymmärrykseni aiheesta ylipäättään. Tutkimuksessa olennaisena ilmiönä esiintyvä työttömyys on käsitteenä helppo ymmärtää ja

rajata. Olen halunnut selvittää millaisia tuntemuksia tämä kyseinen ilmiö näissä henkilöissä itsessään herättää, ja voin melko perustellusti sanoa, että jokaisella tutkittavalla on yhtenäinen käsitys siitä, mitä työttömyydellä tarkoitetaan. Tutkimukseni haastateltavat myös melko selväsanaisesti kuvasivat tuntemuksiaan ja ajatuksiaan työttömyyteen liittyen, ja jos jotain epäselvää itselle jäi, niin esitin vielä tarkentavia kysymyksiä. Mielestäni siis tutkittavien ja tutkijan, eli minun välillä vallitsi koko ajan yhteisymmärrys siitä, mistä asioista olemme keskustelemassa. Tässä mielessä tutkimuksen validiteetti säilyy. Tutkimuksen validiteetilla tarkoitetaan tutkimusmenetelmien luotettavuutta käsitellessä sitä, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on haluttu (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133). Tuomi ja Sarajärvi mainitsevat kuitenkin, että validiteetin ja reliabiliteetin käsitteitä on kritisoitu laadullisen tutkimuksen piirissä, sillä ne ovat peräisin määrällisestä tutkimuksesta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133). Työttömyyden vaikutukset voidaan kokea hyvin monilla eri tavoilla, ja tämänkin tutkimuksen tuloksissa työttömyyden herättämät tuntemukset olivat toisaalta samankaltaisia, mutta myös toisistaan poikkeavia.

Minun on kuitenkin mainittava tutkimuksen rajoitteeksi myös se, että olen itse tutkijana vielä kokematon. Tutkimuskokemukseni rajoittuu lähinnä opinnäytetöihin ja muihin opiskelutöihin, joihin on sisältynyt jonkinlaista tutkimuksen tekemistä. Oma kokemattomuuteni voi vaikuttaa monella tavalla tutkimuksen tekemiseen. En välttämättä edes tunnista mahdollisesti olemassa olevia puutteita siinä tavassa, millä olen tehnyt tutkimusta. Olen kuitenkin pyrkinyt toimimaan niiden ohjeiden mukaan, joita tutkijalta vaaditaan.

Tämän tutkimuksen tulokset kuvasivat ikääntyvien työttömien kokemuksia työttömyydestä sekä siihen liittyvistä haasteista. Lisäksi tuloksissa tarkasteltiin ikääntyvien kouluttautumismotivaatioita ja suunnitelmia kouluttautumiseen liittyen. Tässä tutkimuksessa tutkittavat olivat siinä mielessä varsin homogeeninen ryhmä, että he kaikki olivat samalta alueelta ja lisäksi 5 heistä oli naisia ja vain yksi oli mies. Kuitenkin kun tarkastellaan sitä, millainen ilmiö työttömyys on ja millaiset ihmiset sen piiriin kuuluvat, niin voidaan puhua äärimmäisen heterogeenisestä joukosta koko Suomen tasolla. Siinä mielessä

ikäntyvien kokemusten kovin laajaan tarkasteluun ei riitä vain näin suppea otanta. Tulevaisuudessa olisikin hyvä tutkia myös erilaisessa tilanteessa olevia; pitkäaikaistyöttömiä, eri alueilta, muun muassa kaupungista ja maalta tulevia sekä miehiä ja naisia ja heidän välisiään eroja laajemmin.

Ikääntyvien työttömien työelämään paluuseen liittyy monia ongelmia ja vaikeuksia, jotka voidaan perustellusti sanoa olevan suureksi osaksi rakenteellisia. Näihin rakenteellisiin ongelmiin ja muun muassa iäkkäämpiin työntekijöihin liittyviin ennakko-oletuksiin tulevaisuudessa vielä tarkemmalla puuttumisella voisimme kaventaa nuorempien ja vanhempien työntekijöiden välissä olevaa kuilua. Lisäksi näillä keinoilla voisimme askel askeleelta kulkea lähemmäs tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.

LÄHTEET

- Ahola, A. 1996. Työttömyys kokemuksellisena tilanteena. Teoksessa K. Ahlqvist & A. Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat - hyvinvointia lama-Suomessa. Helsinki: Edita, 129.
- Ahola, K., Aromaa, A. Honkonen, T., Kalimo, R., Lönnqvist, J. & Nykyri, E. 2004. Työuupumus Suomessa. Terveys 2000-tutkimuksen tuloksia. Suomen lääkäri-lehti 43/2004.
- Alasoini, T. 2015. Digitalisaatio muuttaa työtä -millaista työelämää uudistavaa innovaatiopolitiikkaa tarvitaan? Teoksessa Työpoliittinen aikakauskirja 2/2015. Työ- ja elinkeinoministeriö, 26.
- Axelrad, H., Malul, M. & Luski, I. 2018. Unemployment among younger and older individuals: does conventional data about unemployment tell us the whole story? *Journal for Labour Market Research* 52 (3), 6-7.
- Braun, V. and Clarke, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). 77-101.
- Börsch-Supan, A. & Ludwig, A. 2008: *Old Europe Ages: Reforms and Reform*. University of Chicago Press.
- Castel, R. 2007. Sosiaalinen turvattomuus: mitä on olla suojattu? Suom. Arppe, T. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Chappell, N. 2008. Aging and mental health. *Social Work in Mental Health* 7, 122.
- Duval, R. 2003. The Retirement Effects of Old-age Pension and Early Retirement Schemes in OECD Countries. OECD Economic Department Working Papers

No. 370.

- Eläketurvakeskus (ETK). 2019. Eläkkeelle siirtyminen myöhentyi odotetusti. Helsinki: ETK. <https://www.etk.fi/tiedote/elakkeelle-siirtyminen-myohentyi-odotetusti/> Luettu 16.11.2019.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2014. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Forma, P., Tuominen, E. & Väänänen-Tomppo, I. 2004. Työssä jatkamisen haasteet yksityisellä ja julkisella sektorilla, teoksessa E. Tuominen (toim.): Eläkeuudistus ja ikääntyvien työssä jatkamisaikeet, Eläketurvakeskuksen raportteja 37.
- Gringart, E., Helmes, E., & Speelman, C. P. 2005. Exploring attitudes toward older workers among Australian employers: an empirical study. *Journal of Aging & Social Policy*, 17, 85–90.
- Hellsten, Katri. 1998. Varttuneet työntekijät ja hyvinvointivaltion muutospainet. Teokses-sa Marketta Rajavaara (toim.) Työtä, eläkettä vai työttömyyttä. Kansaneläkelaitos, sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 37. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 57-58.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Tammi.
- Hämäläinen, K., Taimio, H. & Uusitalo, R. (toim). 2005. Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Ikääntyneiden työllisyyden edistämiskeinoja valmisteleavan työryhmän loppuraportti. 2019. Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Ikääntyvien työllistymisedellytysten parantamista selvittävä komitea. 1996. Ikääntyvät työelämässä: Ikääntyvien työllistymisedellytysten parantamista selvittävän komitean (ikomi) väliraportti. Helsinki; Tampere: Työministeriö.
- Jauhiainen, S. & Rantala, J. 2011. Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki - katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2011.
- Jolkkonen, A., Koistinen, P., Kurvinen A., Lipiäinen, L., Nummi, T. & Virtanen, P. 2016. Time of Displacement as Predictor of Re-employment: Evidence from Finnish Longitudinal Employee-Employer Data, 1992–2010.
- Jolkkonen, A., Koistinen, P., Kurvinen A., Lipiäinen, L., Nummi, T. & Virtanen, P. 2016. Työpaikan menetys työuran loppuvaiheessa - yli 45-vuotiaiden irtisanotujen työllisyysurat ja eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2016.
- Julkunen, R. 2003. Kuusikymmentä ja työssä. Jyväskylä: SoPhi.
- Julkunen, R & Pärnänen, A. 2005. Uusi ikäsopimus. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Kauhanen, A. 2014. Tulevaisuuden työmarkkinat. ETLA-raportit No 30. <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-30.pdf>
- Korvajärvi, P. 1999. Ikäyrjinnän kokemukset ja käytännöt työelämässä. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 85.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuvaja, A. 2011. Työttömien työnhakumotivaatio ja motivointi: sosiaalitoimen työvalmentajien näkökulmia. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto.

- Kyyrä, T. & Paukkeri, T. 2015. Työkyvyttömyyseläkkeiden maksuluokkamallin kannustinvaikutukset. Eläketurvakeskuksen raportteja 07/2015.
- Laine, V., Sinko, P. & Vihriälä, V. 2009. Ikääntymisraportti: kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009. Helsinki: Yliopistopaino.
- Larja, L., Warius, J., Sundbäck, L., Liebkind, K., Kandolin, I. & Jasinskaja-Lahti, I. 2012. Discrimination in the Finnish Labor Market. TEMMI Publications: Employment and Entrepreneurship 16. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- McGann M, Kimberley H, Bowman D, Biggs S. The Netherworld between work and retirement. Social Policy and Society 2016.
- Niemelä, P., Talvitie-Ryhänen, T. & Väisänen R. 1995. Ikääntyvien työntekijöiden sosiaalinen turvattomuus ja eläkkeelle siirtymishalukkuus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:2.
- Nori, H. & Silvennoinen, H. 2012. Ikääntyvien koulutus monimuotoistuvassa työelämässä. Aikuiskasvatus 3/2012. 177-189.
- Pakarinen J. 2018. Työttömyys osallisuuden ja toimintakyvyn menetyksenä. Julkaisussa: Kajanoja, J, (toim). Työllisyyskysymys. Helsinki.
- Pelkonen, R. & Louhiala, P. 2002. Ihminen lääketieteellisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 126-136.
- Pärnänen, A. 2011. Ikäsyryntä työelämässä - organisaatiotason näkökulma. Talous & yhteiskunta 3/2011. 54-56.
- Rozanova, J. 2010. Discourse of successful aging in the Globe & Mail: Insights from critical gerontology. Journal of aging Studies vol:20, 213-222.

- Ruoholinna, T. 2009. Ikääntyvät työelämässä – päihittääkö nuoruus ja koulutus aikuisuuden ja kokemuksen? Turun yliopiston julkaisuja.
- Silvennoinen, P. 2007. Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus: ikääntyvät pitkäaikaisyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Stenström, M-L., Linnakylä, P., Malin, A., Nikkanen, P., Piesanen, E. & Valkonen, S. 2002. Yli 40-vuotiaat aikuiskoulutuksessa: ”Kyllä sieltä aina jotain reppuun jää!”. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja. Helsinki.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Taira, T. 2006. Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1097. Helsinki: SKS.
- Tikkanen, T. 1998. Learning and Education of Older Workers. Lifelong Learning at the Margin. Jyväskylä. Studies in Education, Psychology and Social Research 137.
- Tilastokeskus. 2013. Työllisyys ja työttömyys vuonna 2013. Työvoimatutkimus. Haettu 16.10.2019 osoitteesta
http://www.stat.fi/til/tyti/2013/13/tyti_2013_13_2014-04-01_kat_002_fi.html
- Tilastokeskus. 2016. Työttömät sukupuolen ja iän mukaan. Haettu 16.10.2019 osoitteesta http://www.stat.fi/til/tyti/2019/08/tyti_2019_08_2019-09-24_tau_015_fi.html
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vahtio, E-L. 2002. Rekrytointi, ikä ja ageismi. Helsinki: Työministeriö.

Viitasalo, N. 2015. Varttuneet ja ikäyrjintä työelämässä. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelurunko

Taustatiedot:

Ikä
Sukupuoli
Koulutus

Työttömien kokemukset työttömyydestä

Millainen rooli työnteolla on ollut elämässäsi?

Mitä työttömyys sinulle merkitsee?

Miten työttömyys vaikuttaa elämääsi?

Millaisia tunteita työttömyys sinussa herättää?

Millaiset työllistymisnäkymäsi ovat ja kauanko uskot, että työttömyys jatkuu?

Työllistymismahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät

Millaisten asioiden uskot parantavan työllistymismahdollisuuksiasi?

Millaisten asioiden tai ominaisuuksien uskot haittaavan työllistymismahdollisuuksiasi?

Kouluttautumissuunnitelmat

Miten suhtaudut uudelleen kouluttautumiseen?

Millaisia suunnitelmia sinulla on uudelleen kouluttautumisen suhteen?